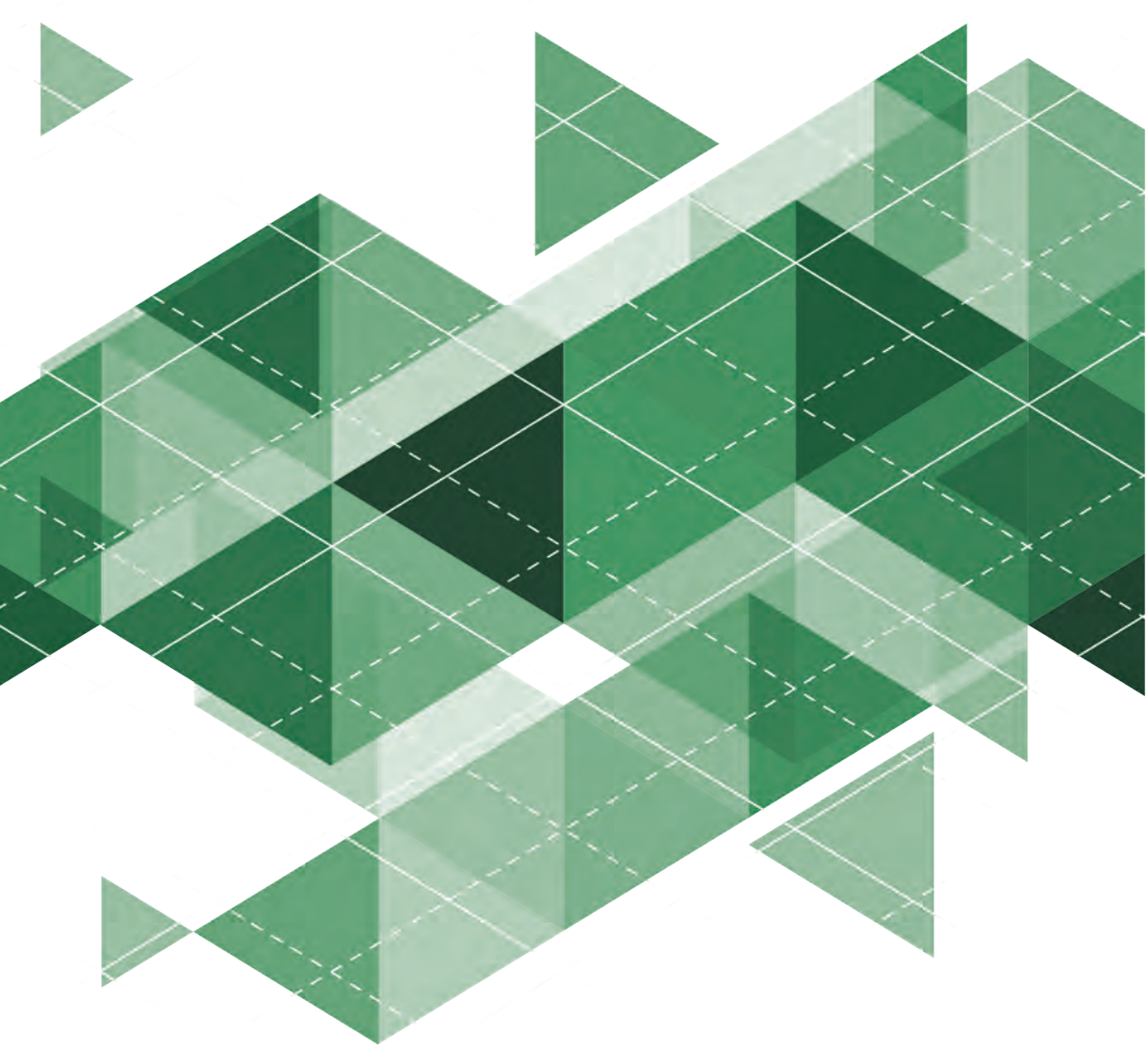

ADALET BAKANLIĞI İÇİN

LGBT HAKLARI EL KİTABI

ADALET BAKANLIĞI İÇİN
LGBT HAKLARI EL KİTABI

Hazırlayan: Dr. Salih Şahin

Editör: Murat Köylü

Yayımlayan: Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği
(Kaos GL)

İkinci Baskı: Ankara, 2017

Bu kitap parayla satılamaz. İnsan haklarının desteklenmesi amacıyla yapılan ve ticari olmayan etkinliklerde serbestçe kullanılabilir.

Bu El Kitabı, Kaos GL Derneği tarafından, Avrupa Birliği (AB) ile İsveç Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın (SIDA) destekleri ile yayımlanmıştır. Bu, AB'nin veya SIDA'nın resmi görüşlerini yansıttığı anlamına gelmemektedir.

BÖLÜM I: GİRİŞ

A. Gerekçe: LGBT Vatandaşların İnsan Hakları ve Adalet Bakanlığı	7
B. Amaç ve Kapsam	9
C. Yaklaşım	9
D. Tanımlar	10
1. Biyolojik Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet	10
2. Cinsel Yönelim	11
3. Cinsiyet Kimliği	12
4. İnterseks Durumu	14
5. Heteronormativite - Homofobi - Transfobi	15

BÖLÜM II: YASAL ÇERÇEVE VE TEMEL KONULAR

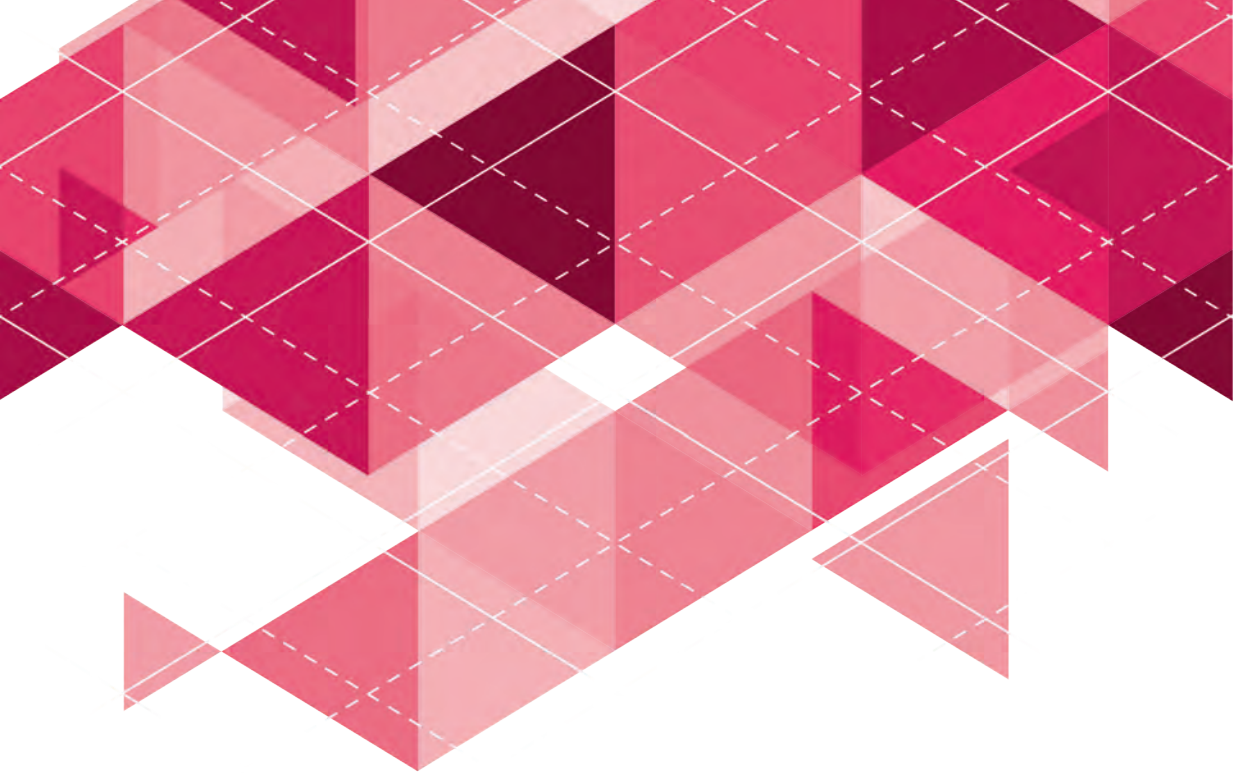
A. Yasal Çerçeve	17
1. Anayasa	17
2. Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Uluslararası Anlaşmalar	20
3. Türkiye ve Diğer Ülkelerle İlgili AİHM Kararlarından Örnekler	30
4. Ulusal Mevzuat	33
5. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarından İki Örnek	43
6. Avrupa Birliği'nde Durum	43
B. Temel Konular	46

BÖLÜM III: YÖNTEM

A. Öncelikli Eylem Alanları	51
1. Ayrımcı Mevzuatı ve Uygulamaları Yürürlükten Kaldırma, Uygulamalara Son Verme	51
2. Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağını Destekleyici Mevzuatı ve Politikaları Benimseme	52
3. Nefret Suçları ile Mücadele	52
4. LGBT Hak Sahiplerine ve Mağdurlara Koruma ve Destek	53
5. İnsan Hakları Savunucularına Koruma ve Destek	53
6. LGBT Mültecilere Koruma ve Destek	54

B. Operasyonel Araçlar	54
1. Adalet Bakanlığı	54
2. Politika Belgeleri, Stratejiler ve Eylem Planları	54
3. LGBT Kişilerin İnsan Haklarını İzleme, Araştırma ve Raporlama	55
4. Prosedürler	55
5. Kamuoyu Açıklamaları	56
6. Bireysel Vakalar, Mahkeme Duruşmaları	57
7. Siyasi Diyalog ve İşbirliği	57
8. Sivil Toplum ile Diyalog ve İşbirliği	57
9. Uluslararası Mekanizmalar ve Çok Taraflı Çalışmalar	57
C. Genel Önlemler	59
1. El Kitabı'nı ve Uygulamasını Periyodik Olarak Gözden Geçirme ve Güncelleme	58
2. El Kitabı'nın Yaygınlaşmasını ve Uygulanmasını Sağlama	58
3. LGBT Haklarının Anaakımlaştırılması	58
4. İyi Uygulama Örneklerini Derleme	59
5. Eğitim Programlarında İçerme	59
6. Cinsiyet Yönünü ve LGBT Topluluğu Arasındaki Çeşitliliği Tanıma	59

Ek: Uluslararası ve Bölgesel Siyasi ve Hukuki Belgeler Listesi 61

BÖLÜM I:

GİRİŞ

Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) kişilere diğer herkesle aynı hakların sağlanması ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunun esasını oluşturan **eşitlik** ve **ayrımcılık yasağı ilkelerine** dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin giriş ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır: **“Bütün insanlar onur ve haklar bakımından özgür ve eşit doğarlar.”**¹ Aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinde yer alan “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir,” hükmü eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerine dair ulusal düzeydeki temel anayasal dayanağı oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, bu ilkelerin ve diğer birçok uluslararası ve ulusal hukuk normunun lezbiyen, gey, biseksüel ve trans **vatandaşlar** ile **mülteciler, sığınmacılar, göçmenler** ve **yabancılar** açısından yaşama geçirilmesi noktasında Türkiye’de gerekli ve yeterli düzeyde mevzuat düzenlemesi yapılmadığı ve kurumsal adımların atılmadığı görülmektedir. Oysa ülkemizde, hemen her gün, hayatın her alanında çok sayıda eşcinsel, biseksüel ve trans en ağır insan hakları ihlallerine maruz kalmaktadır. LGBT’ler fiziksel, cinsel saldırılara uğramakta, işkence görmektedir ve öldürülmekte, çalışma yaşamında, eğitim sisteminde, sağlık ve sosyal güvenliğe erişimde ve diğer birçok alanda ayrımcılığa uğramakta, kötü muamele görmektedir ve bazen ailelerince reddedilmektedirler.

LGBT'lere karşı işlenen insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için **harekete geçilmesi yükümlülüğü** uluslararası düzlemde giderek artan yaygınlıkta kabul görmekte, gelişmiş demokratik ülkelerde, evrensel değerler doğrultusunda ciddi kurumsal-yasal güvenceler ve etkin mekanizmalar oluşturulmaktadır. Bu kurumsallaşma ve uygulama süreçlerinin LGBT'lerin insan haklarının yaşanır kılınmasına, ülke genelinde **toplumsal uyumun**, adaletin ve barışın sağlanmasına, şiddet vakalarının azalmasına, refah ve ekonominin güçlenmesine yönelik çok önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir.

Türkiye’de LGBT'lerin hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, konut doku-nulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakları gibi insan haklarına yönelik ağır ihlallerin sona erdirilmesine ve özellikle bu hak ve özgürlüklerin kullanımını engelleyen sorunların giderilmesine yönelik hazırlanan bu El Kitabı üç bölümden oluşmaktadır.

1 http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqual_Turkish.pdf

Birinci bölümde El Kitabı'nın hazırlanma **gerekçesi, amacı ve kapsamı** ile benimsediği **yaklaşım** ele alınmaktadır. Ayrıca, bu alanda kullanılan **tanımlara** yer verilmiştir.

İkinci bölümde, **yasal çerçeveye ve temel sorun alanlarına** odaklanılmıştır. Yasal çerçeve kapsamında Anayasa, uluslararası hukuk ve ulusal mevzuat irdelenmiştir. İkisi Türkiye'ye karşı olmak üzere çeşitli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının yanı sıra, Anayasa Mahkemesi ile Danıştay'ın güncel iki kararı örnek gösterilmiştir. Temel sorun alanları bağlamında ise, LGBT'lerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlaline yol açan doğrudan ve dolaylı faktörlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, **yöntem** üzerinde durulmuş, öncelikli eylem alanları, operasyonel araçlar ve genel önlemler sayılmıştır.

A. Gerekçe: LGBT Vatandaşların İnsan Hakları ve Adalet Bakanlığı

Günümüzde demokratik modern devlet örgütlenmesinin meşruiyeti, insan hak ve özgürlüklerinin gelişme ve kullanılabilme düzeyine dayanır. Anayasalarda ve uluslararası hukuk normlarında bireylerin, yurttaşların ve toplulukların temel hak ve özgürlükleri güvence altına alınmaktadır; ve bu normlar devletlere giderek artan ölçülerde sorumluluklar yüklemektedir. İnsanlık ailesinin bütün üyeleri için eşit, bölünemez ve devredilmez hakların tanınması dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelini oluşturmaktadır.

Keza, insan hak ve özgürlükleri arasında güçlü bir etkileşim ve tamamlayıcılık ilişkisi mevcuttur. Hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, konut dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakları gibi hakların kullanımı diğer medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanımı için **anahtar** öneme sahiptir.

Bu bağlamda **eşcinsellerin, biseksüellerin ve transların** insan hak ve özgürlüklerini tüm vatandaşlar gibi eşitlik içinde, ayrımcılığa maruz kalmadan kullanmaları için ilgili kamu hizmeti alanında örgütlenmiş bakanlık ve kamu idarelerinin kurumsal kapasiteyi oluşturmaları beklenir. İhlalleri önlemek, ihlalleri sona erdirmek, sonuçlarını gidermek, tekrarlanmasını önlemek, adli ve idari yoldan takibini sağlamak, onarıcı adalet süreçlerini oluşturmak ve diğer birçok hizmetin yürütülmesi için bu kapasiteye gereksinim duyulmaktadır. Türkiye'de LGBT'lerin özellikle adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğü, yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, konut dokunul-

mazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakları, sığınma hakkı gibi insan haklarının sistematik olarak ihlal edilmesi bu gereksinimi yakıcı hale getirmiştir.

Söz konusu alanlarda özellikle adalet hizmetleri ile ilgili hukuki düzenlemelerin yapılması, adalet kurumlarının açılması, geliştirilmesi ve denetimi, bakanlıklarca hazırlanan kanun ve kanun hükmünde kararname taslaklarının Türk hukuk sistemine uygunluğunun incelenmesi, hakim, savcı ve adli personelin meslek içi eğitimi ve benzeri konularda ihtisaslaşmış, mevzuatta belirlenen görev, yetki ve sorumluluklara sahip kurum esas itibarıyla **Adalet Bakanlığıdır**. Bununla birlikte, Adalet Bakanlığı LGBT'ler açısından büyük önem taşıyan **nefret suçları** ile mücadelede ceza ve hukuk politikalarını da yürütmesi gereken kurumların başında gelmektedir.

LGBT vatandaşların **sert çekirdek haklarının ihlali** diğer medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanımını olumsuz etkilemekte, **sosyal dışlanma** süreçlerini daha da derinleştirmektedir. Yaşam, güvenlik, hak arama özgürlüğü, adil yargılanma, örgütlenme, ifade ve barışçıl toplanma hakları ihlal edilen LGBT'ler, toplumun sınırlarına itilme, demokratik yönetimden ve karar alma mekanizmalarından uzaklaştırılma, temel yetkinliklerinin gelişmesinin ve hayat boyu öğrenme olanaklarının engellenmesi gibi ayrımcılıklarla sonuçlanan bir dizi müdahaleye maruz kalmaktadırlar. Bunun sonucunda LGBT vatandaşlar iş aramaktan, iş bulmaktan, mesleki gelişimden, gelir, sağlık ve eğitim olanaklarından, toplumsal ve topluluksal yapılardan, ağlardan ve etkinliklerden uzaklaştırılmakta, yetkisizleştirilmekte ve ilişkisizleştirilmektedirler. LGBT'ler çoğu zaman sosyal, politik ve ekonomik savunmasızlığa itilerek özgür iradeleri ile tercihte bulunmaktan, olanakları kullanmaktan, hak ve özgürlüklerini talep ve elde etmekten mahrum bırakılmaktadırlar. Böylesi dışlama süreçleri, toplumda yoksulluğu, güvensizliği, çatışmayı ve şiddeti beslemekte, toplumsal dokunun parçalanmasına, toplumsal bağların zayıflamasına yol açmaktadır.

Tüm bu ağır insan hakları ve demokrasi sorunları ile mücadelenin başarılmasında kamu kurumlarının yaklaşımı büyük öneme sahiptir. Kurumlar, LGBT vatandaşların yaşadıkları ağır sorunlar karşısında kayıtsız kalabilmekte ve hatta bazı uygulamalarla ciddi sorunların kaynağı olabilmektedir. Bu durum, dezavantajlı arka planlardan gelen ve riskli koşullara tabi tutulan LGBT'lerin **toplumun eşit üyeleri** olarak kendi insan haklarını elde etmeleri önünde ciddi engeller yaratmaktadır. Buna karşın, kurumların farklılıklara duyarlı, eşitlikçi ve pro-aktif bir yaklaşım benimsemesi halinde ise ağır sorunların olumsuz etkilerinin hızla azaldığı ve hatta ortadan kalktığı görülmektedir.

Bu El Kitabı, kamunun bu olumlu potansiyelinin açığa çıkarılması amacıyla LGBT'lerin cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar ve ağır insan hakları ihlalleri ile mücadelede görev ve sorumluluğa sahip Adalet Bakanlığı çalışmalarına **katkı sunma** amacıyla hazırlanmıştır.

B. Amaç ve Kapsam

Bu El Kitabı'nda, Türkiye'de LGBT vatandaşların yaşadıkları ağır sorunlara **evrensel insan hakları** hukukuna dayalı çoğulcu, **katılımcı, demokratik yönetim** ve **onarıcı adalet** ilkeleri ışığında çözümler aranmakta ve bu kapsamda uygulanan politikaların, mevzuatın, kurumsal uygulamaların ve denetimin geliştirilmesine yönelik önerilere yer verilmektedir. El Kitabı; hakim, savcı, adli kolluk personeli ve kamu hizmetlerini yürüten kamu görevlilerinin yanı sıra insan hakları savunucuları ile hak sahiplerinin **bilgi** ve **farkındalık** düzeylerinin yükseltilmesine ve aralarındaki **diyalog** ve **işbirliğinin** geliştirilmesine de katkı sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu El Kitabı, kamu kurumlarının kendi aralarında ve uluslararası kuruluşlar, diğer ülke hükümetleri, sivil toplum kuruluşları, akademi ve özel sektör aktörleri ile birlikte bütüncül bir bakış ve programatik bir yaklaşım geliştirmelerine destek sunmayı hedeflemektedir.

C. Yaklaşım

Bu El Kitabı'nda benimsenen yaklaşım, evrensel insan hakları ile çoğulcu ve katılımcı demokrasi değerlerine dayalı **eşitlik** ve **ayrımcılık yasağı kriterlerinin** tüm birey, yurttaş ve topluluklar için geçerli kılınması ilkesine dayanmaktadır. LGBT'lerin kamusal, özel ve sivil yaşam alanlarında **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği** temelinde korunması, LGBT kişiler için yeni ya da özel hakların yaratılması anlamına gelmemektedir. Başka bir deyişle, evrensel hakların uygulanmasında, herkese olduğu gibi LGBT kişilere de ayrımcılık yapılmamasını ve kamusal, toplumsal ve ekonomik hayata eşit katılımlarını mümkün kılmaya dönük demokratik perspektifi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, insan haklarına tüm insanların doğuştan sahip olduğunu ve **evrensellik ilkesine** çeşitli birey, yurttaş ve topluluklar için keyfi ve sınırlandırıcı bir biçimde **istisna kılınmayacağını** kabul eder.

Diğer taraftan, toplumun tüm kesimlerinin farklılıklarıyla yaşamın her alanına katılımlarının toplumsal barışın tesisi, adalete ve sağlığa erişimin yaygınlaşması, eğitimde ve ekonomide verimliliğin yükselmesi, yaratıcılığın ve rekabet edebilirliğin güçlenmesi, problemlere farklı perspektifler geliştirme olanaklarının

sağlanması ve müzakereci demokrasinin kurumsallaşması gibi çok çeşitli **faydaları** bulunmaktadır. Bu faydalar ayrıca kümülatif olarak sosyal uyum içindeki ekonomilerin artı değer yaratma potansiyellerini güçlendirmektedir.

D. Tanımlar

1. Biyolojik Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyet insanları genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri üzerinden “kadın” ya da “erkek” olarak tanımlar. Bu sınıflandırmada biyolojik farklılık temel alınır. Bununla birlikte, toplumsal ilişkiler içinde insanların cinsiyetlerine dayanarak belirlenen konumların ve işbölümünün gerektirdiği rollerin ve sorumlulukların biyolojik cinsiyet ile bir ilgisi yoktur. Bu normlar tamamen toplumsal süreçlerde inşa edilir; zaman içinde ve toplumdan topluma değişirler. Dolayısıyla **toplumsal cinsiyet**, dinamik bir kavram olarak, belli bir tarihsel dönemde belli bir kültürde **erkeksi** ya da **kadınsı** kabul edilen rol ve davranış özellikleri üzerinden tanımlanır. Bu özellikler saç şekli ve giyim stilinden, insanların konuşma ya da duygularını ifade etme tarzlarına ve hatta mesleklerine kadar uzanan büyük bir çeşitlilik gösterir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet, “mutlak iki biyolojik/toplumsal cinsiyet kimliği ve tek cinsel yönelim” önyargısının ötesine geçen, farklı cinsel kimlikleri içeren olgulara, yani **yaşamın çeşitliliğine** ve **realitesine** dair bir kavramsallaştırmadır. Başka bir deyişle, bu tanımlamada çeşitli cinsel yönelimlerden erkekler, kadınlar veya translar olarak kendimize dair benlik algımızı, davranışlarımızı ve deneyimlerimizi ifade eden toplumsal cinsiyet kimliklerimiz kapsanır.

Kamusal ve özel hayatın hemen her alanında görülen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çoğu zaman biyolojik cinsiyet farklılıklarına dayalı olarak gerekçelendirilir. Cinsiyetlere, **ataerkil** normlar uyarınca oluşturulan ve muhafaza edilmek istenen eşitsiz toplumsal konumların gerektirdiği ve “değişmez” olduğu iddia edilen roller ve sorumluluklar atanır. Eşitsizlik, biyolojik farklılıkları yaratan doğal veya doğaüstü bir temele dayandırılır. Buna karşın, bu meşrulaştırma arayışları toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve eşitsizliğin toplumsal süreçlerde inşa edildiği, **iktidar** yapılarıyla biçimlendirildiği, muhafaza edildiği ve dönüştürülebilir olduğu gerçeğini örtemez.

Nitekim, Türkiye’nin ilk imzalayan ve onaylayan ülke olduğu **Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nde** (İstanbul Sözleşmesi) **toplumsal cinsiyet**; herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu

düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılmaktadır. İstanbul Sözleşmesi, toplumsal cinsiyet ile birlikte **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği** kategorilerini doğrudan metninde içeren ilk uluslararası sözleşmedir.²

2. Cinsel Yönelim

Belli bir cinsiyetteki bireylere karşı süregelen derin duygusal, romantik ve cinsel çekimi ifade eder. Cinselliği oluşturan **dört unsurdan** biridir. Cinsellikle ilgili diğer üç unsur ise **biyolojik cinsiyet**, **cinsiyet kimliği** (erkek ya da kadın olmaya ilişkin psikolojik duyum) ve **toplumsal cinsiyet rolüdür** (erkeksi ya da kadınsı davranışları belirleyen kültürel normlara uyum).

Üç cinsel yönelim tanımlamak mümkündür. Kişinin kendi cinsiyetinden birine yönelmesi **eşcinsellik**, kişinin karşı cinsiyetten birine yönelmesi **heteroseksüellik**, kişinin her iki cinsiyete de yönelmesi **biseksüellik** olarak ifade edilir. Cinsel yönelim duyguları, sürekliliği ve **kendilik-kendiliğindenlik** nosyonlarını içerdiği için cinsel davranıştan farklıdır. Benliğin ve kişiliğin **değiştirilemez** bir bileşenidir. Bununla birlikte, bireyler davranışlarıyla cinsel yönelimlerini ifade edebilecekleri gibi etmeyebilirler de.

Eşcinsel

Duygusal/cinsel açıdan **hemcinsine** ilgi duyan kadın veya erkek. Eşcinsellik uzun yıllar boyunca bilim çevreleri de dahil olmak üzere çeşitli gruplar tarafından cinsel kimlik bozukluğu, hastalık, sapıklık gibi olumsuz ifadelerle tanımlanmıştır. 1973 yılında **Amerikan Psikiyatri Birliği** Ruhsal Bozuklukların Tanı ve İstatistiksel El Kitabı-IV (DSM-IV) kapsamında ve 1992 yılında **Dünya Sağlık Örgütü** (WHO) Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD) kapsamında eşcinselliğin ruhsal bir bozukluk olmadığı kararını almış ve bu kavramı **hastalık sınıflandırmalarından çıkartmıştır**. Türkiye’de de resmi olarak DSM-IV kullanılmaktadır.

Gey

Erkek eşcinsel. Bu terim, eşcinsel hakları hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, “homoseksüellikten” politik bir kopuş olarak tanımlanmıştır. “Homoseksüel” sözcüğü tıp tarafından tanımlanmış olduğu halde, “gey” sözcüğü aynı cinsten insanların birbirlerine karşı duygusal, cinsel yönelimleriyle

2 <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>

yarattıkları varoluşu tanımlamak için eşcinsel bireyler tarafından ortaya konmuştur. Başlangıçta hem kadın hem erkek eşcinselleri kapsayan bir sözcük olmakla beraber, günümüzde sadece erkek eşcinseller kendilerini ifade etmek için kullanmaktadır; ancak İngilizce'deki karşılığı olan “gay” yurtdışında gündelik konuşmada her iki cinsiyet için de kullanılabilir.

Bu sözcüğün Türkçe'ye İngilizce'den olduğu gibi alınması 1980'lere rastlar. 2000'li yıllardan itibaren de şu an kullanılan haliyle, okunduğu gibi yazılmaktadır. İlk kez, 1999'da Türkiyeli Eşcinseller Buluşması sonrasında “gay” sözcüğü, Türkçeleştirilerek “gey” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eylül 2006 tarihinden itibaren Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde “gey”, erkek eşcinsel olarak tanımlanmaktadır.

Lezbiyen

Kadın eşcinsel. Sözcüğün kökeni, M.Ö. 6. yüzyılda Yunanlı kadın şair Sappho'nun yaşadığı Lesbos (Türkçe adıyla Midilli) adasından gelir.

Biseksüel

Duygusal/cinsel açıdan **her iki cinsiyete** de ilgi duyan kadın veya erkek. Biseksüel bir kimse her iki cinsde de aynı ölçüde ilgi duymayabilir ve bu ilginin derecesi zaman içinde değişebilir. Biseksüellik, aynı anda hem bir kadına hem bir erkeğe ilgi duymak, her iki cinsiyetten iki birey ile aynı anda birlikte olmak anlamına gelmez.

Heteroseksüel

Duygusal/cinsel açıdan **karşı cinse** ilgi duyan kadın veya erkek. Toplumda egemen ve dayatılan bir “norm” olarak herkes heteroseksüel sayıldığından, “çoğunluktaki” heteroseksüel bireyler kendilerini heteroseksüel olarak tanımlamak gereği duymazlar.

3. Cinsiyet Kimliği

Cinsiyet kimliği, doğumunda atanan cinsiyete uygun düşün veya düşmesin, kişinin **duyumsadığı** cinsiyetine göre dış görünüşünü veya bedensel işlevlerini giyim kuşam, söz ve davranışlar yoluyla veya tıbbi, cerrahi veya başka yöntemlerle yeniden inşa ederek kendi kişisel cinsiyetini yaşamasını ifade eder.

Bir başka ifadeyle cinsiyet kimliği, kişinin cinsiyetine dair derinden hissettiği **içsel ve benliğine dair** tecrübesidir; ancak bu, doğumda atanan cinsiyetle

aynı olmayabilir. Cinsiyet kimliği, kişinin bedenine ait **kişisel duyumuna** ve serbestçe seçmesi mümkün olduğunda vücut görünümünde ve işlevlerinde tıbbi, cerrahi ve başka yollarla yaptığı değişikliklere işaret eder. Aynı zamanda kişiler kılık kıyafet, konuşma, davranış, hareket ve tavırları aracılığıyla da benimsedikleri cinsiyeti ifade etmektedirler.³

Karşıt Giysicilik - Tra(ns)vestizm

Geçici olarak karşı cinsten biri gibi yaşamak için, o cinse ait giysilerin **giyilmesi** ve karşı cins gibi **davranılmasıdır**. Kalıcı bir cinsiyet değişikliği özlemi veya bununla ilgili hormonal veya cerrahi tedavi isteği yoktur. Bu terim, İngilizce'deki "crossdresser"a denk gelir ama ülkemizde daha çok transseksüellikte karıştırılmaktadır.

Travesti

Dış görünüşüyle ve davranışlarıyla karşı cinse ait olma isteğinde olan kişi. Bu sözcük kişideki transvestizmi ifade eder. Halk arasında travesti dendiğinde daha çok kadın giyimindeki/davranışındaki erkekler akla gelse de, travesti kelimesi aslında hem erkek hem de kadın için geçerlidir; yani erkek giyimindeki/davranışındaki kadınlar için de kullanılır.

Transseksüel

Kendisini, **doğumunda atanan cinsiyetten farklı**, bir deyişle karşı cinsten biri olarak tanımlayan kişidir. Hem erkek hem de kadın için geçerlidir. Kişi, erkek bedeninde olduğu halde kendisini kadın olarak duyumsayabilir; kadın bedeninde olduğu halde kendisini erkek olarak duyumsayabilir. Transseksüel, derin ve **benlik algısı ile bütünleşmiş** ruhsal yapı için belirleyici bir sözcüktür. Kişinin davranışlarından çok, iç dünyasında kendisini karşı cinsten biri gibi görmesi, hissetmesidir. Bu yüzden transseksüel kişiler illa dış görünüşlerinden belirlenemez. Çünkü bireyler, kendilerini karşı cinsten hissettiklerini dış görünüşlerine her zaman yansıtmazlar. Transseksüellik cinsiyete dair kimliği, yani **"cinsiyet kimliğini"** ifade eder; bireylerin **cinsel yönelimi ile ilgisi yoktur**. Transseksüel bir kişi heteroseksüel, biseksüel veya eşcinsel olabilir.

Halk arasında travesti, ameliyatla kadın olmamış, yalnızca dış görünümü ve davranışlarıyla kadın kimliğine bürünenleri; transseksüel ise giyim ve davranışlardan öte ameliyatla kadın olanları tanımlamak için kullanılan yerleşmiş keli-

3 Yogyakarta İlkeleri: <http://www.pembehayat.org/yayinlar.php?id=778> ve <http://www.yogyakartaprinciples.org/>

melerdir. Oysa, her iki cinsiyet için de geçerli olmak üzere kişinin cinsiyet geçiş ameliyatı olması ya da olmaması tanımlamada belirleyici özellik olmamalıdır. Kişinin cinsiyet kimliğine dair kendi beyanının esas alınması gerekir.

Trans - Transgender

Doğumda atanan cinsiyetine veya toplumsal **cinsiyet ifadesine**, benliğinde duyumsadığı ve beyan ettiği **cinsiyet kimliği** doğrultusunda bir şekilde müdahale eden, tıbbi veya cerrahi müdahale geçirmiş ya da geçirmemiş kişilerin **tamamını** içerir. İngilizce bir tanımlama olup Türkçe'deki travesti ve transseksüel tanımlamalarının ikisini de kapsar. Yurtdışında ve ülkemizde bu terim yaygın olarak kullanılmaktadır.

4. İnterseks Durumu

Bu tanım, kadınlar ve erkekler için “atipik” kabul edilen **genital organ** veya **üreme sistemi** ile doğmuş kişileri ifade eder. İnterseks kişiler, mevcut tıbbın kromozomlara, eşeye veya anatomik cinsiyete dayanarak “erkek veya kadın bedeni” saydığı normlara göre sınıflandırılmayan kişilerdir. Bazı intersekslerin üreme organları net bir biçimde erkek veya kadın olarak tanımlanamayabilir ve bunun sonucunda bu kişiler doğum anında kolayca interseks olarak adlandırılırlar. Öte yandan bazı kişilerde bu durum hayatın ilerleyen dönemlerinde, ergenlik çağında, hatta ondan bile sonra gerçekleşebilir; örneğin regl olunması ya da bedensel gelişimin doğumda atanmış cinsiyete göre gerçekleşmemesi nedeniyle. Her ne kadar durumlarından ötürü gerçek sağlık sorunlarıyla yüzleşmeler de, interseksler – sıklıkla bebekken veya çok gençken – fiziksel görünümünün iki cinsiyetten birisiyle örtüşmesi için, kendilerinin **aydınlatılmış onamları alınmaksızın, geri dönüşü olmayan** tıbbi veya cerrahi tedavilere maruz bırakılırlar. Aynı zamanda sıklıkla önyargılara, damgalanmaya ve ayrımcılığa dayalı insan hakları ihlallerinin mağdurları olurlar.

İnterseks durumunu bir cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği saymak veya interseksleri trans veya “üçüncü cinsiyet” olarak sınıflandırmak doğru değildir. İnterseks kişiler arasında büyük bir çeşitlilik vardır: Birçok kişi kendisini erkek veya kadın, bazıları ise her ikisi ya da hiçbirisi olarak tanımlar. Benzer şekilde, interseksler heteroseksüel, biseksüel veya eşcinsel olabilirler. Aslına bakılırsa, **interseks durumu**, “cinsiyet özellikleri açısından çeşitliliklere” sahip bireyleri içine alan bir şemsiye terimdir.⁴

4 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Politika Belgesi “Human Rights and Intersex People”: <http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/europe-disregards-intersex-people-s-right-to-self-determination-and-physical-integrity>

5. Heteronormativite

Heteroseksüelliğin tek normal cinsel yönelim olarak görülmesi ve toplumsal değerlerin, kuralların ve politikaların **herkes heteroseksüelmiş gibi** kabul edilmesi ve dayatılmasıdır. İnsanların heteroseksüel kadınlar ve heteroseksüel erkekler olarak ikiye ayrıldığını, cinsiyete dayalı her türlü ilişkinin ve birlikteliğin sadece ve sadece karşıt cinsiyetten sahip kişiler arasında olabileceğini ve her cinsiyetin kendine özgü değişmez rolleri olduğunu iddia eden inançlar, normlar ve politikalar bütünüdür.

Homofobi

Genel anlamıyla eşcinsellere karşı **önyargılı, olumsuz** veya **düşmanca** duygu, tutum ve davranışlar olarak tanımlanır. Homofobi, bireysel bir korku ve irrasyonel bir inanç olmanın çok ötesindedir. Kültür ve anlam sistemleriyle, iktidar yapılarıyla, kurumlarla ve geleneklerle ilişkili bir politik bağlamda oluşan ve onlarla bir arada ele alınması gereken, gruplar arası bir süreç işaret eder. Homofobi, daha bireysel (kişilik, benlik algısı, bilişsel yapılar gibi) süreçlerin de etkilediği, eşcinsellerin ve biseksüellerin bir **dış grup** olarak kavramsallaştırılması sonucunda oluşan ve belirli **stereotiplerin** eşlik ettiği bir “gruplar arası ilişki ideolojisi” olarak görülebilir. Homofobik ideoloji, bireysel bir özellik olarak **kendiliğinden değil**, belirli bir sosyal, politik, kültürel **bağlam içinde** oluşur. Kültürel ve bireysel koşullara dayalı bütün köklerine rağmen pek çok sosyal psikolog, homofobinin **ırkçılık** ve **cinsiyetçilik** bağlantıları içinde anlaşılabilceğini düşünür. Homofobi bu anlamda cinsiyetçiliğin önemli bir uzantısıdır. Heteroseksüellikten farklı cinsel yönelimlere sahip insanlara karşı şiddet, “insanlığın korunması ve kontrolü” için bir dayatma mekanizması haline gelir.

Transfobi

Transfobi ise translardan nefret etme, korku duyma, varoluşlarından hoşlanmama benzeri **önyargılı, olumsuz** veya **düşmanca** tavır ve tutumları ifade eder. Homofobi gibi transfobi de sık sık bireysel veya kurumsal ayrımcılık, önyargı ve şiddet vakalarıyla sonuçlanır. Yine homofobi gibi transfobi de bireylerde **kendiliğinden değil**, belirli bir sosyal, politik, kültürel **bağlam içinde** ortaya çıkar; **veya giderilir**.

BÖLÜM II:

YASAL ÇERÇEVE VE TEMEL KONULAR

A. Yasal Çerçeve

1. Anayasa

Yaşam hakkı, kişi güvenliği, ayrımcılıktan korunma hakkı, hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü; lezbiyen, gey, biseksüel ve trans vatandaşların tüm vatandaşlar gibi temel hak ve özgürlükleri kapsamındadır; kişiliklerine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmezdir. Bu anayasal güvence, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2, 5, 10, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 26, 33, 36 ve 38.maddeleri çerçevesinde belirlenmiştir.

Anayasa'nın 2. maddesine göre Türkiye laik, demokratik, sosyal bir hukuk devletidir. Bu tanımda yer alan “sosyal hukuk devletin” temelini, **sosyal adaletin** vatandaşlara **eşit biçimde sağlanması** oluşturur. Sosyal hukuk devletini “sosyal dışlanmayı engelleyerek herkes için insan onuruna yaraşır asgari bir hayat düzeyini gerçekleştirmekle yükümlü devlet” olarak tanımlamak mümkündür. Bu kapsamda, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, konut dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakları gibi birçok anayasal norm sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin güvencesi altındadır. Keza, Anayasa'nın 5. maddesine göre devletin temel amaç ve görevleri “kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”.⁵

Anayasa'nın Genel Esaslar bölümünde düzenlenen tüm hak ve özgürlükleri ke- sen önemli maddelerden biri, **yasalar önünde eşitlik** ilkesidir. Anayasa'nın 10. maddesinde herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşit olduğu, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu be- lirtilmiştir. Madde gerekçesinde de, “İnsanın insan olması dolayısıyla doğuştan

⁵ Anayasa Mahkemesi'nin birçok kararında Anayasa'nın 2. maddesi, 5. maddesi ile birlikte değerlendirilmektedir. Örnek için bkz. E.1986/16, K. 1986/25, k.t. 21.10.1986

bir değeri ve haysiyeti vardır. Bu onun tabii bir hakkıdır. Bu hak dolayısıyla herhangi bir niteliğe veya ölçüye dayanılarak insanlar arasında ayırım yapılamaz,” şeklindeki açıklama ile sosyal adaletçi eşitlik anlayışının insana içkin özelliği ortaya konulmaktadır.

Anayasa’nın 17. maddesi ile kişinin **yaşam hakkı** ile **işkence** ve **kötü muamele yasağı** güvence altına alınmaktadır. Buna göre herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olup kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Anayasa 19. maddesinde herkesin **kişi özgürlüğüne** ve **güvenliğine** sahip olduğu vurgulanmaktadır. Mahkemelerce verilmiş özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesinde sadece bazı haller istisna kılınmıştır.⁶

Anayasa’nın 20. maddesinde **özel hayatın gizliliği** güvence altına alınmıştır. Bu maddeye göre herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Kimsenin özel hayatının ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi,

6 Bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir. Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hakim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hakim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir. Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir. Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir. Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.

genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş **hakim kararı ile** bu güvence sınırlanabilmektedir.

Anayasa'nın 21. maddesi, **konut dokunulmazlığını** güvence altına almıştır. Buna göre kimsenin konutuna dokunulamaz, girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Ancak; milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş **hakim kararı ile** bu güvence sınırlanabilir.⁷ Yine uluslararası hukuk normları ve AİHM hükümleri uyarınca kişilerin cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri kamu düzenine, genel sağlığa veya genel ahlaka aykırı olarak yorumlanamaz.

Anayasa'nın 26. maddesi **ifade özgürlüğünü** güvence altına almaktadır. Buna göre; herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yasma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu hak ve özgürlük ancak milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının veya kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya **yargılama görevinin gereğine uygun olarak** yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Anayasa'nın 33. maddesinde örgütlenme özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Buna göre, herkes, önceden izin olmaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma özgürlüğüne sahiptir. Dernek kurma özgürlüğü ancak milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde **hakim kararıyla** kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir.⁸

7 Bu maddeye göre yine anılan sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri ile kişilerin konutlarına girilebilmektedir. Yetkili merciin bu kararının yirmi dört saat içinde görevli hakimın onayına sunulması ve hakimın, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklaması gerekmektedir.

8 Bu maddeye göre ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararının yirmi dört saat içinde görevli hakimın onayına sunulması ve hakimın, kararını kırk sekiz saat içinde açıklaması gerekmektedir. Aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Bu hakkın kullanımı açısından Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına

Anayasanın 36. maddesinde **hak arama özgürlüğü** güvence altına alınmıştır. Buna göre, Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile **adil yargılanma hakkına** sahiptir.

Anayasanın 38. maddesinde de **suç ve cezalara** ilişkin temel esaslar belirlenmiştir. Bu çerçevede ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirlerinin ancak kanunla konulacağı, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimsenin suçlu sayılamayacağı, hiç kimsenin kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamayacağı, kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların, delil olarak kabul edilemeyeceği, ceza sorumluluğunun şahsı olduğu, hiç kimsenin, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamayacağı, kimsenin, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı ve kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği anayasal güvence altına alınmıştır.

Yabancıların durumu Anayasa'nın 16. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre temel hak ve özgürlükler, yabancılar için uluslararası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Yukarıda güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin kendi maddelerinde belirtilen şekilde sınırlandırılmaları hiçbir koşulda hakkın özüne dokunamaz; Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin, evrensel insan hakları kriterlerine ve laik Cumhuriyetin gereklerine, yasalık ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. El Kitabı'nın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, uluslararası hukuk normları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca kişilerin cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri kişi güvenliği hakkına, adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğü, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüğüne veya özel hayata ve aile hayatına saygı hakkına yönelik böylesi istisnalar ve sınırlandırmalar için gerekçe olamaz. 2014 yılında Anayasa Mahkemesi ve Danıştay da benzer nitelikte kararlar vermişlerdir.

2. Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Uluslararası Anlaşmalar

Anayasa'nın 90. maddesine göre, yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalar ile ulusal yasaların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda **uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınması** kabul edilmiştir. Gerçi, kural olarak,

ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

hukuksal bağlayıcılığı olsun ya da olmasın uluslararası bir belgeye katılmak, devlet olarak altına imza koymak bir yükümlülüğü içerir. Bir devletin, geçerlilik kazanmasına ve uygulanmasına taraf olduğu, çaba göstermeyi üstlendiği, temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvenceler içeren uluslararası belgelerin öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilmesini beklemek her vatandaş gibi lezbiyen, gey, biseksüel ve trans vatandaşların da en doğal **hakları** ve **talepleridir**.

Bu çerçevede, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası hukuka göre Devletler lezbiyen, gey, biseksüel ve trans kişilerin şiddetten korunması, onlara yönelik işkencenin ve kötü muamelenin önlenmesi, eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın yasaklanması; hak arama özgürlüğünün güvenceleşmesi, adil yargılanma hakkı, ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüklerine saygı gösterilmesi konularında yükümlü kılınmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi nezdinde bağtlanan sözleşmeler ile insan hakları mekanizmaları tarafından yayımlanan önemli sayıda karar ve tavsiyede söz konusu yasal yükümlülüklerin kapsamı açık şekilde belirtilmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Temel hak ve özgürlükleri vurgulayan en önemli belgelerin başında 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gelir.

Eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleri, Sözleşme'nin en temel vurgularından biridir. Bildirge'nin 2. maddesine göre “herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da herhangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin bütün haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilir”. Eşitlik ve ayrımcılık yasağına ilişkin diğer bir önemli madde 7. maddedir. Bu maddeye göre, yasa önünde herkes eşittir ve herkes ayırım gözetilmeksizin yasanın koruyuculuğundan eşit yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin, bu hak ve özgürlüklerine aykırı her türlü ayrıma ve bu tür ayırım gözetici işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Devletlerin, tüm insanların yaşam hakkını, özgürlüğünü ve güvenliğini koruma ve işkenceyi ve zalimane, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyi önleme yükümlülüğü Bildirge'nin iki maddesinde açık biçimde hüküm altına alınmıştır. Buna göre 3. maddede yaşamanın, özgürlük ve kişi güvenliğinin herkesin hakkı olduğu, 5. maddede hiç kimsenin işkenceye, zalimane, insanlık dışı, onur kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamayacağı vurgulanmaktadır. 8. maddede ise herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir **yargı yoluna başvurma hakkı** olduğu güvenceleşmiştir.

Özel yaşama yönelik makul olmayan müdahaleye ve **keyfi alıkonulmaya** karşı korunma hakları Bildirge’de güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerdendir. Bildirge’nin 9. maddesine göre hiç kimse, keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz, sürülemez. Keza, Bildirge’nin 10. maddesinde herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı olduğu vurgulanmaktadır. 12. maddesinde de hiç kimsenin özel yaşamı, ailesi, konutu ya da yazışması konularında **keyfi müdahaleye**, onuruna ve adına karşı saldırıya uğrayamayacağı; herkesin, bu müdahale ve saldırılara karşı yasa ile korunmaya hakkı olduğu belirtilmektedir.

Bildirge’ye göre ifade özgürlüğü ile örgütlenme ve barışçıl toplanma haklarına saygı gösterilmesinin Devletler tarafından güvence altına alınması gerekmektedir. Bildirge’nin 19. maddesine göre herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır; bu özgürlük, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmeme, ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her araçla arama, elde etme ve yayma hakkını içerir. Keza, 20. maddede de herkesin barışçıl biçimde toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün olduğu vurgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 2. ve 26. maddeleri eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerini düzenlemektedir. Buna göre, Sözleşme’ye taraf olan her Devlet, kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin Sözleşme’de tanınan hakları sağlamakla ve bu haklara saygı göstermekle yükümlü kılınmıştır. 26. maddede ise herkesin yasalar önünde eşit ve yasalarca hiçbir ayırım gözetilmeksizin eşit derecede korunur olduğu; bu bakımdan, yasaların **her türlü ayrımcılığı** yasaklayacağı ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı **eşit ve etkili korumayı** temin edeceği hüküm altına alınmıştır.

Devletlerin tüm insanların yaşam hakkını, özgürlüğünü ve güvenliğini koruma ve işkenceyi, zalimane, adil yargılanma hakkı, kanunsuz ceza olmaz ilkesi, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyi önleme yükümlülüğü Sözleşme’nin 6, 7, 9, 14, 15 ve 17. maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 6. maddesinde her insanın doğuştan gelen yaşam hakkı olduğu, bu hakkın yasalarla korunacağı ve hiç kimsenin yaşamının keyfi olarak elinden alınamayacağı belirtilmektedir. Sözleşme’nin 7. maddesine göre hiç kimse işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da

cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Sözleşme'nin 9. maddesinde herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkının var olduğu, 14. maddesinde herkesin **adil bir yargılanma hakkı** olduğu, 15. maddesinde kanunsuz ceza olamayacağı, 17. maddesinde ise hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemeyeceği; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamayacağı güvence altına alınmıştır.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddesine göre tüm insanlar düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir. Bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın **her çeşit bilgiyi ve düşünceyi** sözlü, yazılı veya basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü içerir. Sözleşmenin 21. maddesinde ise barışçıl toplanma hakkı tanınmaktadır. Bu hakkın kullanılmasına, yasalara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemeyeceği açık biçimde belirtilmektedir.

Sözleşmenin 28. maddesine göre kurulan **İnsan Hakları Komitesi**'nin LGBT kişilerin homofobik ve transfobik şiddetten korunması, işkence ve zulüman, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele görmelerinin önlenmesi, **cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine** dayalı ayrımcılığın yasaklanması, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma haklarına saygı gösterilmesi ve benzeri birçok konuda ihlal tespitleri, görüşleri, yorumları ve çağrıları bulunmaktadır. En son 2012 yılında **Türkiye hakkında** kararlaştırdığı **Sonuç Gözlem Raporu'nda** Komite, Türkiye'deki LGBT'lere dair ayrımcılık ve şiddete ilişkin derin endişelerini belirtmiş, **Türk Hükümeti'ne** bir an önce gerekli yasal ve politik tedbirleri almasını tavsiye etmiştir.⁹

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi

İnsan hak ve özgürlüklerine ilişkin diğer bir önemli uluslararası belge, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. 1966 tarihinde imzaya açılan, 1976 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'yi Türkiye 15/8/2000 tarihinde imzalamış, 4/6/2003 tarihli ve 4867 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş, 10/7/2003 tarihinde Bakanlar Kurulunca onaylanması kararlaştırılmıştır. Sözleşme, temel hak ve özgürlükleri güvence altına aldığı gibi bu hakları **ayrımcılık yasağı ilkesi** (md.2) ile bütüncül kılmaktadır.¹⁰

9 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/co/CCPR-C-TUR-CO-1.doc>

10 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No. 20 (Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda ayrımcılık yasağı), parag. 32.

Sözleşmenin 18. maddesine göre, **Ekonomik ve Sosyal Konsey** (ECOSOC),¹¹ Birleşmiş Milletler şartında insan hakları ve temel özgürlükler alanında kendisine verilen görevlere uygun olarak, uzman kuruluşların faaliyet alanlarına giren konularda, bu Sözleşme hükümlerine uygunluğun gerçekleştirilmesinde kaydedilen gelişmeler hakkında kendisine rapor vermeleri konusunda gerekli gördüğü düzenlemeleri yapabilir. Bu raporlar, uzman kuruluşların yetkili organlarının kabul ettiği uygulama kararlarını ve tavsiye kararlarını da içerebilir. Bu kapsamda Konsey tarafından **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi** kurulmuştur. 18 üyeden oluşan bu uzmanlar heyeti özel olarak hazırlanarak, Sözleşme'nin 16. ve 17. maddeleri doğrultusunda sunulan Taraf Devlet raporları üzerinde çalışmakta ve onları ilgili hükümetlerin temsilcileriyle görüşmektedir. Komite, raporların değerlendirilmesi temelinde devletlere tavsiyelerde bulunur.¹² Ayrıca, insan hakları ile ilgili konuların anlaşılması ve Sözleşme şartlarının uygulanması için Taraf Devletlerce atılması gereken adımların bir taslağını çıkarabilmek amacıyla genel yorumlarda bulunmaktadır.¹³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, bu yorumlar kapsamında, istihdama erişim ve devam alanında **cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılığının** Sözleşme tarafından **yasaklandığını** belirtmektedir.¹⁴

11 <http://www.un.org/en/ecosoc/>

12 Sözleşme'nin 16. ve 17. maddeleri gereğince Taraf Devlet tarafından sunulan raporların değerlendirilmesi kapsamında Türkiye hakkında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Nihai Değerlendirmelerinde önemli bir vurgu yapılmaktadır: "Bir yandan Taraf Devletçe gerçekleştirilen yasal reformlara işaret eden Komite öte yandan ise ayrımcılıkla mücadele için basit ve genel bir yasal düzenlemenin yapılmamış olmasından duyduğu endişeyi dile getirmektedir (madde 2.2). Komite, Taraf Devletin hem Sözleşme hem de Komite'nin ayrımcılıkla mücadeleyle ilgili Genel Yorumu'yla (2009) uyumlu olacak şekilde ayrımcılıkla mücadeleyi birebir ilgilendiren genel bir hukuki düzenleme getirmesini talep etmektedir. Bu bakımdan Komite Taraf Devletin bir sonraki raporunda yapılan yasal düzenlemelere ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu'nun faaliyetlerine ilişkin bilgileri de dahil etmesini beklemektedir."

13 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No. 20 (Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda ayrımcılık yasağı), parag. 32.

14 Komite'nin Genel Yorumları'na göre, "Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafında ve 3. maddesinde, işe erişim ve istihdam sürecinde ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, fiziksel veya zihinsel engel, sağlık durumu (HIV/AIDS dahil), cinsel yönelim, cinsiyet kimliği veya sivil, siyasal, toplumsal veya diğer statülere dayalı olarak, çalışma hakkının eşitlik esasında kullanılmasını engellemeyi ya da yok saymayı amaçlayan ya da buna yol açacak şekilde ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Devletler, meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği geliştirmeyi hedef tutan ulusal bir politika tespit ve takip etmeyi taahhüt eder." Mümkün olan en yüksek seviyede sağlık standartlarına sahip olma hakkıyla ilgili 14 No'lu Genel Yorum'un (2000) 18. paragrafında vurgulandığı üzere, istihdamla ilgili ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik strateji ve programların çoğunun aralarında bulunduğu pek çok tedbir asgari düzeydeki kaynak gereksinimiyle ve ilgili mevzuatın kabulü, değişikliği ya da yürürlükten kaldırılması veya bilgi yayma yoluyla sürdürülebilmektedir. Komite, bir toplumdaki dezavantajlı ve riske açık birey ve grupların, ciddi kaynak sıkıntısı yaşandığı zamanlarda bile nispeten düşük maliyetli hedef programlarıyla korunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ayrıca bkz. 3 No'lu Genel Yorum (1990), Taraf Devlet Yükümlülüklerinin Niteliği, 12. paragraf.

Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve 1999 yılında Sözleşme'ye bağtlanan İhtiyari Protokol, hükümetlerin **toplumsal cinsiyetler arası ayrımcılığın önlenmesi** ve eşitliğin sağlanmasına yönelik faaliyetleri yürütme konusunda etkin rol üstlenmelerini öngörmektedir. Özellikle İhtiyari Protokol, Sözleşme'de bahsedilen hakların ihlali durumunda, iç hukuk yollarının tüketilmesi koşuluyla kişisel başvuru hakkı tanımakta ve CEDAW Komitesi'ne ilgili ülkelerde inceleme hakkı vermektedir. Ayrıca, CEDAW çerçevesinde iki tür raporun CEDAW Komitesi'ne düzenli olarak iletilmesi öngörülmektedir. Biri, Sözleşme'yi onaylayan ülke hükümetlerinin dört yılda bir CEDAW perspektifi doğrultusunda yaptıkları faaliyetlerin belirtildiği rapordur. CEDAW **Gölge Raporu** (*shadow report*) olarak adlandırılan diğer raporda ise **sivil toplum** kuruluşlarınca CEDAW çerçevesinde hükümetin raporuna paralel olarak ilgili dönemde ülkedeki toplumsal cinsiyet alanındaki gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu şekilde sivil toplum kuruluşlarının sürece taraf olarak dahil edilmesi daha objektif değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

CEDAW Komitesi 47. oturumunda 27 ve 28 numaralı Genel Tavsiye Kararları'nı kabul etmiştir. Komite, Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına ilişkin 27 numaralı Genel Tavsiye Kararı'nda, Sözleşme maddelerinin yaşlanma konusuyla ilişkisini ortaya koymaya çalışır; kadınların yaşları ilerledikçe karşılaştıkları çeşitli ayrımcılık türlerini tespit eder. Bu çerçevede, yaş faktörünü toplumsal cinsiyet, etnik köken, engellilik, yoksulluk, **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği**, göçmenlik durumu, medeni hal ve ailevi durum, okuryazarlık ve diğer nedenlere dayanan diğer ayrımcılık türleri ile birlikte çoğu kez çok boyutlu bir mesele olarak ele alır. Kendilerinin topluma tam teşekküllü ve erkeklerle eşit koşullarda katılımlarını sağlamak üzere yaşlı kadınların sorunlarına yönelik üretilen çözümlerin ulusal stratejilere, kalkınma açılımlarına ve pozitif ayrımcılık uygulamalarına yerleştirilmesine yönelik politika tavsiyeleri sunar.

CEDAW'ın 2. Maddesi Uyarınca Taraf Devletlerin En Temel Yükümlülüklerine İlişkin 28 Sayılı Genel Tavsiye Kararı'nda da kesişimselliğin, daha genel ifadeyle çoklu-ayrımcılığın üzerinde durur. Bu çerçevede, kadınların maruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığının ırk, etnik köken, din ya da inanç, sağlık, sosyal statü, yaş, sınıf, kast ve **cinsel yönelim** ile **cinsiyet kimliği** gibi kadınları etkileyen diğer faktörlerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu kabul edilir. Ayrıca, karara göre toplumsal cinsiyet ve cinsiyet temelli ayrımcılık, bu türden gruplara dahil olan kadınları farklı düzeylerde ya da erkeklerden daha farklı şekillerde etkilemektedir. Taraf Devletler ayrımcılığın bu tür kesişimsel veya

çoklu biçimlerinin ve ilgili kadınlar üzerindeki negatif etkilerinin hukuksal olarak farkına varmalı ve bu tür ayrımcılığı yasaklamalıdır. Aynı zamanda, Taraf Devletler, bu tür durumların ortaya çıkmasını engellemek için, Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafı ve 25 No'lu Genel Tavsiye Kararı ile uyumlu geçici özel tedbirler de dahil olmak üzere, politikalar ve programlar benimseyerek yürürlüğe koymalıdır.

Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşmesi

Devletlerin, cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle yapılan zulümden kaçan bireylere sığınacakları güvenli bir yer sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Mültecilerin Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 33. maddesine göre Taraf Devletler bir mülteciyi, ırkı, dini, uyruğu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak yerlere, her ne şekilde olursa olsun geri gönderemez veya iade edemez.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), **cinsel yönelimleri** ya da **cinsiyet kimlikleri** nedeniyle yapılacak zulümden korkan bireylerin 33. madde kapsamında **"belirli toplumsal grup"** mensubu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sözleşme'ye taraf Devletler bu kişilerin yaşamlarının ya da özgürlüklerinin tehlike altında olacağı bir devlete iade edilmemesini sağlamalı ve söz konusu kişileri mülteci statüsü kazanmak için gerekli kriterleri yerine getirmeleri halinde Sözleşme hükümlerince muamele görmeleri için mülteci olarak tanımalıdırlar.¹⁵

İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi

İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nde, esas olarak herkesin bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasını ve gerçekleştirilmesini geliştirme hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede herkesin barışçıl biçimde bir araya gelmek veya toplantı yapmak, hükümet dışı kuruluşlar, dernekler veya gruplar kurmak, bunlara üye olarak girmek ve katılmak, hükümet dışı veya hükümetlerarası kuruluşlarla ilişki kurmak hakkı vardır. Bununla birlikte, Bildirge kendi başına hukuken bağlayıcı bir belge değildir. Ancak, Bildirge Genel Kurul tarafından mutabakat temelinde benimsendiğinden uygulama bakımından devletlerin güçlü

15 BMMYK, Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine İlişkin Mülteci Talepleri hakkında Yönlendirme Notu (Bkz. dipnot 1), parag. 3; ayrıca bakınız: İçişleri Bakanı - Patrick Kwame Otc- here davasında BMMYK'nın tutumu, 1988.

bir taahhüdüne dayanmaktadır. Bildirgeyi, bağlayıcı bir ulusal yasal düzenleme şeklinde benimsemeyi düşünen devlet sayısı da giderek artmaktadır.¹⁶

BM Genel Kurulu'nun 53/144 sayılı kararıyla 9 Aralık 1998'de kabul edilen "Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesinde Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge"nin (BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi) uygulanmasını desteklemek amacıyla 2000 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından bir özel temsilcinin görev yapması kararlaştırılmıştır. İnsan Hakları Savunucularına dair BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi 2000 yılından itibaren görev tanımına bağlı olarak tüm dünyada insan hakları savunucularının haklarını savunmak için çalışmalar yürütmekte ve İnsan Hakları Konseyi'ne ve BM Genel Kurulu'na raporlar sunmaktadır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Türkiye'nin kurucusu olduğu Avrupa Konseyi'ne üye ülkeleri bağlayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 14. maddesi ayrımcılığı düzenlemektedir. Bu maddeye göre, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı **hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin** sağlanmalıdır.

Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne **Ek 12 No'lu Protokol** ile her türlü ayrımcılığın önlenmesi için yeni bir sözleşmeyi daha kabul etmiş bulunmaktadır. AİHS'e Ek 12 No'lu Protokol ayrımcılığın önlenmesi için oldukça güçlü bir mekanizmayı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) görev alanını genişleterek devreye sokmaktadır. Önceden, AİHS'in ayrımcılığı düzenleyen 14. maddesini öne sürebilmek için, bu maddenin Sözleşme'nin koruma altına aldığı bir başka hak çerçevesinde ihlal edilmiş olması gerekirken, 12 No'lu Protokol, herhangi bir ayrımcılığı, bu Sözleşme'de korunan bir başka hakkı ihlal etmiş olsun veya olmasın, AİHM önüne taşıma imkânı sunmaktadır. Örneğin, önceden 14. maddedeki ayrımcılık yasağının devreye girebilmesi için kişinin Sözleşme'nin 8. maddesi altında korunan aile hayatı ve özel hayatının ayrımcı bir şekilde ihlal edilmesi gerekirdi. 12 No'lu Protokol ile birlikte, Sözleşme tarafından koruma altına alınmamış olan bir hakkın (örneğin çalışma hakkının) ihlal edilmesi durumunda da ayrımcılık yasağının ihlali AİHM tarafından ele alınabilmektedir. Protokol'e göre "Kimse, herhangi bir **kamu otoritesi** tarafından, 1. fıkrada sayılan gerekçelerle ayrımcılığa tabi tutulamaz".

16 Hakan ATAMAN (2008), İnsan Hakları Savunucuları, İnsan Hakları Gündemi Derneği, erişim adresi: http://www.rightsagenda.org/attachments/208_insanhaklarisavunuculari.pdf

Böylece, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hakları koruma kapsamında ciddi bir **genişleme** söz konusu olmuştur.¹⁷ Türkiye, Protokol'ü 18 Nisan 2001 tarihinde imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 31 Mart 2010'da Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Alınacak Önlemlere İlişkin Üye Devletlere Yönelik CM/Rec (2010)5 No.lu Tavsiye Kararı'nı kabul etmesiyle bir başka tarihi adım atılmıştır.¹⁸ Bu tavsiye kararı, ayrımcılığın en sürekli ve zor biçimlerinden birine özellikle değinen dünyadaki ilk ve en kapsamlı belgedir. Tavsiye kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ışığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne özel vurgu yaparak mevcut Avrupalı ve uluslararası belgelerden kaynaklanan ilkelere düzenlemektedir. Ayrımcılıkla mücadele etmek; **lezbiyen, gey, biseksüel** ve **trans** kişilerin insan haklarına saygıyı sağlamak ve onlara yönelik hoşgörüyü teşvik etmek için üye devletler tarafından benimsenecek ve etkili biçimde uygulanacak özel önlemleri tanımlamaktadır.¹⁹

Ayrıca, **Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi** de tavsiye kararından kısa bir süre sonra 29 Nisan 2010'da, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelindeki ayrımcılık üzerine 1728 (2010) No.lu yeni bir Karar ve 1915 (2010) no.lu yeni bir Tavsiye Kararı almıştır.²⁰

Avrupa Sosyal Şartı

Türkiye'yi ilgilendiren diğer bir uluslararası belge, **Avrupa Konseyi'ne** üye ülkeler tarafından imzalanan ve 1965 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Sos-

17 Hakan Ataman (2009) LGBTT Hakları İnsan Haklarıdır, İnsan Hakları Gündemi Derneği, erişim adresi: http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=category&id=53:takmaelkitaplari&Itemid=92&layout=default

18 Üye Devletlere tavsiyeler şunlardır: 1. Cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliği temelli herhangi bir doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığı izlemek ve tazmin etmek amacıyla, var olan yasal ve diğer önlemleri incelemek, gözden geçirmeyi sürdürmek; ilgili verileri toplamak ve analiz etmek; 2. Cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadele etmek için yasal ve diğer önlemlerin alındığını ve etkin şekilde uygulandığını temin etmek; lezbiyen, gey, biseksüel ve trans kişilere saygı gösterilmesini sağlamak ve onlara yönelik hoşgörüyü teşvik etmek; 3. Ayrımcılık mağdurlarının, ulusal yetkililerin ve etkili yasal yolların farkında ve bunlara erişebilir olmalarını güvence altına almak ve yeri geldiğinde, ayrımcılıkla mücadele etme tedbirlerinin ihlallere yönelik yaptırım ve ayrımcılık mağdurları için yeterli telafi temin etmesini sağlamak; 4. Yasa, politika ve uygulamalarda, bu tavsiye kararının ekinde bulunan ilkeleri ve tedbirleri rehber edinmek; 5. Bu tavsiye kararı ile ekinin tercüme edilmesini, elverişli araç ve etkinlikler aracılığıyla olabilecek en iyi şekilde yaygınlaşmasını sağlamak.

19 http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/avrupa_konseyi___ayrimcilikla_muca-dele_standartlari.pdf

20 http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/avrupa_konseyi___ayrimcilikla_muca-dele_standartlari.pdf

yal Şartı'dır. Avrupa Sosyal Şartı,²¹ kapsamı giderek genişleyen bir hukuksal belgedir. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin değişik kararlarda açık şekilde ifade ettiği gibi, yaşıyan bir belgedir. Sosyal Şart günümüzde **sosyal dışlanma** ve **yoksulluğa** karşı açık koruma öngören birincil belgedir. Ayrıca, Sosyal Şart'taki hakların ihlal edilmesi durumunda, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne **kollektif** (toplu) **şikâyet** sistemi getirilmiş ve yapılan başvuruları değerlendiren Komite'nin aldığı kararlara birlikte, sözleşmenin içeriği ve uygulanması hakkında oldukça gelişmiş bir içerik oluşmaya başlamıştır. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliğini** yasaklanmış ayrımcılık temellerinden olarak kabul etmektedir.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)

İstanbul Sözleşmesi, ilk olarak Türkiye tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır. 1 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir. İstanbul Sözleşmesi, **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği** ayrımcılığını yasaklamaktadır. **Toplumsal cinsiyet** tanımını yapan ilk sözleşmedir. Sözleşme'ye göre, Taraflar, Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir. Sözleşme, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bir ayrımcılık türü olduğunu kabul etmektedir. Sözleşme, "kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı **tüm şiddet eylemlerini**" kapsamaktadır. Devletin bu anlamda sorumlu olduğuna ve aynı zamanda iç hukukun Sözleşme ile uygun hale getirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Türkiye'nin katılımcısı olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Bakanlar Konseyi, 2003 yılında AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nu (ODIHR), hoşgörü ve ayrımcılığa uğramama hakkıyla ilgili olarak Katılımcı Devletlerden, sivil toplumdan ve hükümetlerarası örgütlerden elde edilecek bilgileri toplamak üzere görevlendirmiştir. Bu doğrultuda, ODIHR'in hoşgörü ve ayrımcılığa uğramama hakkı programı olan "Hoşgörü ve Ayrımcı-

21 Hakan Ataman (2015), "Avrupa Sosyal Şartının LGBTİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Haklar Alanında Uğradıkları Ayrımcılık Açısından Değerlendirilmesi", der. Yıldız Tar, Çalışma Hayatında Ayrımcılık İçinde, KAOS GL

İlga Uğramama Hakkı Bilgi Sistemi” (TANDIS) geliştirilmiştir. TANDIS sistemi kapsamında **homofobik** ve **transfobik nefret suçları** hakkındaki bilgiler de toplanmakta, bu konudaki gelişmeler paylaşılmaktadır.²² TANDIS sistemi içindeki tematik başlıklardan biri **homofobi** olarak belirlenmiştir.²³ Her yıl, Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği tarafından hazırlanan ve AGİT’e de sunulan “Türkiye’de Gerçekleşen Homofobi veya Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu”nda, AGİT tarafından benimsenen metodoloji ve içerik kullanılmaktadır. Bu yönüyle Rapor’un içerdiği bilgi ve bulgular uluslararası düzeyde karşılaştırmalı analizlere imkan sunmaktadır.²⁴

3. Türkiye ve Diğer Ülkelerle İlgili AİHM Kararlarından Örnekler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) bu alanda verilmiş, sayısı ve kapsamı giderek artan **pek çok kararı** bulunmaktadır.²⁵

AİHM, 2013 yılında **eşcinsel bir mahpusun** açtığı davada **Türkiye’yi** suçlu bulmuştur. Türkiye’den X’in cezaevi koşullarına ilişkin olarak AİHM’e yaptığı başvuru ve AİHM’in ihlal kararı bu konuda tek örnektir. AİHM kararında X olarak anılan başvurucu, “eşcinsel yönelimi nedeniyle hücrede tutulduğunu”; bunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 3. (tutulma koşulları nedeniyle insanlık dışı muamele yasağı), 5. (tutukluluğun uzunluğu), 6. (zihinsel bütünlüğünün bozulması ve ağır depresyon nedeniyle savunmasını etkin olarak yapamadığı ve dolayısıyla adil yargılama hakkının ihlal edildiği), 7. (hücrede tutulmasına ilişkin herhangi bir mahkeme kararı veya disiplin cezası bulunmaması nedeniyle suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin ihlal edildiği), 8. (cinsel yönelimi nedeniyle cezalandırıldığı ve dolayısıyla özel hayatına ilişkin korumanın ihlal edildiği) ve 14. (diğer tutuklulara tanınan haklardan cinsel yönelimi nedeniyle yararlanılmadığı ve böylelikle ayrımcılık yasağının ihlal edildiği) maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle 15 Haziran 2009 tarihinde AİHM’e başvurmuştur. AİHM, 9 Ekim 2012 tarihinde oybirliği ile başvurusunun tutulma koşullarının **insanlık dışı** olduğunu, bu durumun AİHS’in 3. maddesine, 14. madde ile bağlantılı şekilde aykırılık teşkil ettiğine karar vermiştir. Bu kararında Mahkeme, **cinsel yönelimi yasaklanmış bir ayrımcılık temeli olarak tanıdığını** bir kez daha hükme bağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin temyiz başvurusunun reddedilmesinin ardından 27 Mayıs 2013 tarihinde karar kesinleşmiştir.²⁶

22 <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime/bias-against-lgbt-people>

23 <http://tandis.odihhr.pl/?p=ki-ho>

24 http://www.kaosgldernegei.org/resim/yayin/dl/2014_nefret_sulari_raporu.pdf

25 Ataman, 2009, a.g.e. ve http://www.spod.org.tr/turkce/eskisite/wp-content/uploads/2012/12/LGBT_ictihat_kitap_web_son.pdf

26 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113876> ve <http://www.aihmiz.org.tr/files/XTurkiyeRaporu.pdf>

AİHM, 2015 yılındaki bir başka güncel kararında, **trans cinsiyet geçişindeki ihlallerden** dolayı **Türkiye’yi** suçlu bulmuştur. Doğumunda kendisine kadın cinsiyeti atanan Y.Y., cinsiyet geçişi için 2005-2013 yılları arasında Türk mahkemelerine başvurmuş, ancak doktorların “psikolojik açıdan erkek kimliğiyle yaşamını sürdürmesi daha uygun” raporlarına rağmen, “üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu kanıtlayamadığı” için başvurusu yargı organları tarafından sistematik olarak reddedilmiştir. Cinsiyet değişikliği öncesi bireylerden **üreme yeteneğinden yoksun** olduklarını kanıtlamalarının talep edilmesinin “**anlaşılamaz**” olduğunu kaydeden Mahkeme, Türk Medeni Kanunu’nun cinsiyet değiştirmekle ilgili maddesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne aykırı olduğuna karar vermiştir.²⁷

AİHM kararları açısından cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle ilgili ilk önemli gelişme **Dudgeon v. Birleşik Krallık** (AİHM Kararı-Başvuru No: 7525/76-22Ekim 1981-Strasbourg) davasında yaşanmıştır. Bir suç isnadı nedeniyle Kuzey İrlanda polisi tarafından başvuru Jeffrey Dudgeon’un evinde arama yapılırken, bu kişinin eşcinsel kimliğini ortaya koyan delillere rastlanmıştır; bunun üzerine, eşcinsel ilişkiye rıza gösteren erkeklerin bu fiilinin ceza kanunu gereği “hayasızca hareket ve suç” olarak kabul edilmesi üzerine Dudgeon hakkında polisçe soruşturma ve cezai takibat yapılmıştır. Dudgeon ceza kanunundaki bu düzenlemenin 8/1. maddeye aykırı olduğunu savunarak bireysel başvuru hakkını kullanmış; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, kişinin “(Bireysel) Özel Hayatına” saygı gösterilmesi hakkını ihlal eden **polis soruşturmasını**, aramayı, el koymayı ve eşcinsel ilişkileri yasaklayan düzenlemeyi Sözleşme’ye aykırı bulmuştur. AİHM de, benzer biçimde, eşcinsel davranışları yasaklayan ve cezalandıran ceza kanununun kişinin özel hayatına hukuka aykırı müdahale anlamı taşıdığını, kişinin konutundaki eşcinsel ilişkilerinin özel hayatın gizliliği hakkı kapsamında korunduğunu kabul etmiştir. Mahkeme, kişinin kapalı alanlarda yaşadığı cinsel ilişkilerin ve eşcinsel davranışların yalnızca kendi özel hayatını ilgilendireceği gerekçesiyle Kuzey İrlanda’daki ceza kanununun hukuki dayanaktan yoksun olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak AİHM, eşcinsel ilişkileri yasaklayan kanunu AİHS’in özel hayata saygı gösterilmesi hakkını düzenleyen 8/1 maddesine aykırı bulmuştur.

B.B. v. Birleşik Krallık (AİHM Kararı, Başvuru No: 53760/00, 10 Şubat 2004Strasbourg) davasında başvuru B.B. 1957 doğumlu ve Londra’da yaşayan bir İngiliz vatandaşıdır. Söz konusu davada başvuru cinsel yönelimi temelinde ayrımcılığa uğradığını iddia etmiştir. Başvuru, heteroseksüel ilişkilerde **reşit olma yaşının** 16 olmasına karşın, 18 yaşın altındaki eşcinsel

27 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153134> ve <http://www.dw.com/tr/aihmden-cinsiyet-de%4C%9Fi%4C%9Firme-karar%4C%81/a-18306140>

ilişkilerin suç oluşturmasını düzenleyen yasanın yürürlükte olmasının ve bu yasa göre yargılanmanın cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa yol açtığını belirtmiştir. Başvurucu Sözleşme'nin 8. maddesi ile (özel hayatın korunması hakkı) bağlantılı olarak 14. maddesinin (ayrımcılık yasağı) ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesiyle (özel hayatın korunması hakkı) bağlantılı olarak 14. maddesinin (ayrımcılık yasağı) ihlal edildiğini hükme bağlamıştır. Sonrasında, Mahkeme'nin bu kararı doğrultusunda Birleşik Krallık'ta yapılan yasal değişikliklerle eşcinsel ve heteroseksüel ilişkiler için reşit olma yaşı eşitlenmiştir.

AİHM'in LGBT hakları konusunda verdiği kararlardan bir diğeri **Bączkowski ve diğerleri v. Polonya** (Başvuru No :1543/06 – 24 Eylül 2007 – Final –Strasbourg) kararıdır. Başvurucular Eşitlik Vakfı (Fundacja Równości) ile vakıf üyeleri Tomasz Bączkowski, Robert Biedroń, Krzysztof Kliszczewski, Inga Kostrzewa ve Tomasz Szypuła'dır. Başvurucular aynı zamanda cinsel yönelim konusunda kampanyalar yürüten sivil toplum örgütlerinin üyesidirler. Vakıf, Eşitlik Günü nedeniyle 10-12 Haziran 2005 tarihlerinde cinsel, ulusal, etnik ve dinsel azınlıklara, kadınlara ve engelli kişilere yönelik ayrımcılıklara kamuoyunun dikkatini çekmek için Varşova'da **yürüyüş** düzenlemek istemiştir. Vakıf, 10 Mayıs 2005 günü yürüyüş için izin istemiştir. Konuyla ilgili olarak ulusal bir gazete olan "Gazeta Wyborcza"da 20 Mayıs 2005'te yapılan bir röportajda, belediye başkanı "eşcinsellik propagandası yapmak, ifade özgürlüğü kapsamında değildir" şeklinde demeç vermiştir. Yürüyüş için yapmış oldukları başvuru 3 Haziran 2005 tarihinde "trafiği engelleyeceği" gerekçesiyle reddedilmiştir. Buna karşılık, 12 Haziran 2005'te altı farklı örgüt tarafından düzenlenmek istenen bir gösteriye 9 Haziran 2005'te izin verilmiştir. Bu gösterinin temaları ise şöyledir: "pedofiliden suçlu bulunanlara daha sert önlemler için", "birlikte yaşayanlar hakkında herhangi bir yasal düzenlemeye karşı", "birlikte yaşamak için propagandaya karşı", "Hristiyan değerleriyle eğitim, ahlaklı bir toplumun garantisidir" "Hristiyanlar Tanrı'nın ve doğanın emirlerine uyan vatandaşlardır" ve "eşcinsel çiftlerin evlat edinmelerine karşı". Eşitlik Vakfı'nın gösterisi, 3 Haziran 2005'teki ret kararına rağmen 11 Haziran 2005 tarihinde 3000 polisin koruması altında yapılmış; ancak diğer altı örgütün gösterileri de 11 Haziran 2005'te yapılmıştır. Başvurucular yapılan uygulamaya karşı yerel mahkemelere başvurmuşlar; ancak istedikleri sonucu alamamışlardır. Sonuçta, Eşitlik Vakfı ve üyeleri AİHM'e başvurmuş ve uygulamanın AİHS'e aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Başvuruyu inceleyen AİHM, Eşitlik Vakfı'na yapılan uygulamanın AİHS'in örgütlenme özgürlüğüyle ilgili 11. maddesinin, 11. maddeyle birlikte etkili bir hukuki yola başvurma hakkıyla ilgili 13. maddesinin ve yine 11. maddeyle birlikte ayrımcılığı yasaklayan 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM, **Türkiye’de** toplantı ve toplu ifade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğüne ilişkin DİSK ve KESK’in başvurusuna verdiği yakın tarihli kararda, hakkın ihlal edildiği tespitini yapmıştır (Başvuru No: 38676/08 – 22 Kasım 2012 Strasbourg). AİHM, **Taksim Meydanı’nın** 1 Mayıs kutlamaları için toplum hafızasında ve sendikalar açısından önemli yeri olduğunu, bu alanın 1 Mayıs alanı olarak kabul edilmesi gerektiğini, yapılacak miting nedeniyle kent yaşamının etkilenmesinin (trafiğin tıkanması, yolların kalabalıklaşması) mitingin yapılması için engel kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir. AİHM, **ifade özgürlüğünün kullanılacağı yeri seçmenin** de hak kapsamında olduğunu tespit etmiş, hükümetin görevinin bu hakkın kullanımını güvence altına almak olduğuna hükmetmiştir. Hükümet yetkililerinin, valilik ve emniyet müdürlüğüne 1 Mayıs anmasını engellemek için gerekçe olarak ileri sürdükleri, göstericiler içinde “marjinal” grupların olduğu ve provokasyon olacağı şeklindeki istihbarat bilgilerinin gerçeği yansıtmadığı da karar metninde açıkça tespit edilmiştir.

4. Ulusal Mevzuat

Anayasa, temel hak ve özgürlüklere ilişkin normlar açısından hiyerarşideki **en üst normu** oluşturur. Anayasa’nın 90. maddesine göre, yürürlüğe konulmuş uluslararası anlaşmalar **kanun hükmündedir**. Bununla birlikte, yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda **uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınması** söz konusudur. Bu çerçevede, alana yönelik yasal düzenlemeler irdelenmektedir.

Türk Ceza Kanunu

Nefret ve ayrımcılığa ilişkin diğer bir önemli kanun 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’dur. Bu Kanun kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzeni ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek amaçlarının gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türlerini düzenlemektedir.

Türk Ceza Kanununun 122. maddesinde dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engelcilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan **nefret** nedeniyle bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, bir kişinin işe alınmasını, bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimsenin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi kapsamında **cinsiyet kimliği** ve **cinsel yönelim** ayrımcılığının **açıkça yasaklanması** gerekmektedir. Bununla birlikte, nefret suçlarına ve ayrımcılığa karşı önyargıları giderici, **koruyucu**, **önleyici** ve **onarıcı** hukuksal, politik ve idari düzenlemeler oluşturulmalıdır. Nefret suçlarına ve ayrımcılığa dair mevzuatın bu çerçevede geliştirilerek yeniden düzenlenmesi ile LGBT vatandaşlar, göçmenler ve mülteciler dahil her toplumsal kesimin maruz kaldığı ihlaller ile daha etkili ve kapsamlı biçimde mücadele edilebilecektir. Öte yandan, bu değişiklikle LGBT'lerin Adalet Bakanlığının kendi görev alanında sunduğu hizmetlerden yararlanmalarının engellenmesi de cezai yaptırım konusunu oluşturacaktır.

LGBT vatandaşların kolluk kuvvetlerine yönelik meşru şikâyetle bulunma durumlarında aleyhlerinde bir döngü ortaya çıkabilmekte ve Ceza Kanunu'nun "görevi yaptırmamak için direnmeye" dair 265. maddesinin mağdurlara karşı uygulanabildiği görülmektedir. Bu hukuksuz uygulamalar, hak ihlali durumlarında LGBT'lerin ihbar ve şikâyetle bulunmamalarına yol açmaktadır.

Türkiye'de yaygın biçimde şiddet suçlarına maruz kalan lezbiyen, gey, biseksüel ve translar adli dava süreçlerinde de ayrımcılığa uğramaktadır. Duruşmalarla ilgili bilgiler mağdurun ailesi, yakınları veya sivil toplum kuruluşları ile paylaşılmamaktadır. Ayrıca, nefret suçu failleri mahkemeler tarafından "**haksız tahrik**" veya "**iyi hal**" indirimlerinden yararlandırılabilir.

Ayrıca, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu kapsamında nefret suçlarının soruşturulmasına ilişkin özel prosedürlerin belirlenmesi gerekmektedir. Böylesi prosedürler için çeşitli AGİT belgeleri kılavuzluk edebilir.²⁸

Kabahatler Kanunu

Toplum düzenini, genel ahlakı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumaya yönelik önemli kanunlardan biri 30/3/2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'dur. Bu Kanun'da, kabahatlere ilişkin genel ilkeler ve tanımlamalar ile kabahatler karşılığında uygulanabilecek olan idari yaptırımların türleri ve sonuçları düzenlenmektedir.

Bu Kanun'un "Emre Aykırı Davranış" başlıklı 32. maddesine göre yetkili makamlar tarafından adli işlemler nedeniyle ya da kamu güvenliği, kamu düzeni veya genel sağlığın korunması amacıyla, hukuka uygun olarak verilen emre

28 Kaos GL Derneği, "AGİT'in Nefret Suçları Kılavuzları Türkçe'de": <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=19547> ve <http://www.osce.org/odihr/prosecutorsguide?download=true> ve <http://www.osce.org/odihr/datacollectionguide>

aykırı hareket eden kişiye idari para cezası verilmektedir. Bu hükmün seks işçiliği yapan veya yaptığı varsayılan **trans vatandaşlara** karşı taciz amaçlı, hukuksuz ve ayrımcı biçimde uygulandığı görülebilmektedir. Ayrıca, kendilerine Karayolları Trafik Kanunu hükümlerine dayanarak ayrımcı ve keyfi bir şekilde trafik para cezası kesilmesi de söz konusudur. Bu gibi haksız ve trans vatandaşları daha da mağdurlaştıran uygulamalara son verilmelidir.

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

Polisin görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin temel düzenleme 4/7/1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'dur. Bu Kanun'un 2. maddesine göre polisin iki türlü görevi vardır: Suçu önlemek ve adli kolluk çerçevesinde işlenmiş suç hakkında Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki görevleri yapmak. Polis bu görevlerini yerine getirirken LGBT vatandaşların insan haklarını doğrudan veya dolaylı olarak ihlal eden müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu çerçevede, polisin **hizmet içi eğitime** tabi tutulması, **önleyici mekanizmalar** geliştirilmesi, uluslararası standartlarda **denetim** ile etkin idari ve cezai soruşturmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, mevzuatta geçen (md.11) "**genel ahlak**", "**edep kuralları**" gibi muğlak ifadelerin LGBT vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini ihlal edici şekillerde yorumlanmaması için gerekli yasal ve politik tedbirler alınmalıdır.

Devlet Memurları Kanunu

Devlet memurlarının çalışma hukuku ise 14/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda düzenlenmektedir. Bu Kanun, devlet memurlarının hizmet şartlarını, niteliklerini, atanma ve yetiştirilmelerini, ilerleme ve yükselmelerini, ödev, hak, yüküm ve sorumluluklarını, aylıklarını ve ödeneklerini ve diğer özlük işlerini düzenler. Bu Kanun'un 125'inci maddesinde, devlet memurluğundan çıkarma cezasını gerektiren fiil ve haller kapsamında, memurluk sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak sayılmaktadır. Bu hüküm, hukuksuz bir biçimde eşcinsel, biseksüel veya trans memurların memuriyetten çıkarılmalarına ve devletin bir işveren olarak **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği** temelli ayrımcılık yapmasına dayanak olarak kullanılabilmektedir. Ayrıca, Emniyet Teşkilatı Sağlık Şartları Yönetmeliği'nde, hastalıklar kapsamında LGBT'lerin varoluşu "psikoseksüel bozukluk" olarak düzenlenmektedir. Bu ve benzeri ayrımcı mevzuatın derhal **yürürlükten kaldırılması** ve hukuksuz uygulamalara son verilmesi gerekmektedir.

Dernekler Kanunu

Derneklerin yasak ve izne tabi faaliyetlerini, yükümlülüklerini, denetimlerini ve uygulanacak cezalar ile derneklere ilişkin diğer hususlar 4/11/2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda düzenlenmektedir. 5253 sayılı Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Valilikler, Türk Medeni Kanunu'nun 56. maddesinde yer alan hukuka veya ahlaka aykırı amaçlarla dernek kurulamayacağına ilişkin hükme dayanarak LGBT derneklerinin veya tüzüklerinde cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği çalışmaları içeren derneklerin feshi için Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunabilmektedir. Bu çerçevede, Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış olan örgütlenme özgürlüğü ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılığı yasağı ihlal edilmektedir. “**Genel ahlak**” ifadesi, heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelimleri veya trans cinsiyet kimliklerini tanıyan ve o konularda çalışan derneklerin örgütlenme özgürlüklerini kısıtlamak amacıyla kullanılmamalıdır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasına ilişkin temel düzenlemeler 6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yer almaktadır. Herkes, önceden izin almaksızın, bu Kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak, kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir (md.3). Belirli konular üzerinde toplumu aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından açık ve kapalı yer toplantıları gerçekleştirilebilir, yürüyüşler düzenlenebilir.

Buna rağmen, LGBT örgütlerinin toplanma özgürlükleri yetkili makamlarca engellenebilmektedir. Özellikle, Uluslararası Homofobi ve Transfobi Karşıtlığı Günü olan 17 Mayıs'a ithafen²⁹ her yıl yapılan yürüyüşlerin veya yine her yıl pek çok dünya kentiyile birlikte İstanbul'da ve diğer kentlerde yapılan **Onur Yürüyüşü'nün** engellendiği ve kolluk kuvvetlerince toplanan insanlara karşı

29 17 Mayıs 1990 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) eşcinselliği zihinsel hastalıklar listesinden çıkardı. 1992'de bu karar ICD- 10 (International Classification of Diseases - Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılması) listesine resmen kaydedildi. 1994 tarihinden itibaren Dünya Sağlık Örgütü'ne üye tüm ülkeler yeni sınıflandırmayı kullanmaya başladı. Bu vesileyle 17 Mayıs tarihi LGBT bireyler tarafından Uluslararası Homofobi Karşıtlığı Günü olarak tahsis edilmiştir ve bu tarihte değişik etkinliklerle ele alınmaktadır. Uluslararası Homofobi Karşıtlığı Günü cinsiyet kimliği veya cinsel yönelimlerle ilgili tüm fiziksel, ahlaki veya sembolik şiddetlere karşı eylem ve karşı durma günüdür. İnsanların eşitliği için mücadele eden tüm girişimlere ilham ve destek vererek, hepsiyle koordinasyon içinde olmayı amaçlamaktadır. Kaos GL, her yıl 17 Mayıs haftasında "Uluslararası Homofobi Karşıtlığı Buluşma ve Yürüyüş" adı altında bir organizasyon yapmaktadır.

şiddet kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, özel taraflar bu türden etkinliklere saldırabilmektedir. Bu saldırılarda kolluk kuvvetlerinin gerekli önlemleri almadığı ve soruşturma-kovuşturma süreçlerinde ciddi ihmallerin yaşandığı görülebilmektedir. Yetkili makamların bu temel hak ve özgürlüğün kullanımına karşı müdahalede bulunmaması, toplantı ve gösterinin barış içinde gerçekleşmesi için gerekli önlemleri alması, istenmeyen olayların meydana gelmesi halinde failleri etkili biçimde soruşturması ve kovuşturması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun

Adalet ve kamu düzeni hizmetlerine dair kurumsal yapı, 2992 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'da düzenlenmektedir

Bu Kanun, Adalet Bakanlığı'nın teşkilat yasası olup kurumsal yapı, görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin esasları düzenlemektedir. Bu Kanun'un 2. maddesinde Adalet Bakanlığı'nın görevleri sayılmaktadır. Bu kapsamda; kanunlarda kurulması öngörülen mahkemeleri açmak ve teşkilatlandırmak, ceza infaz ve ıslah kurumları, icra ve iflas daireleri gibi her derece ve türdeki adalet kurumlarını planlamak, kurmak ve idari görevleri yönünden gözetim ve denetimini yapmak ve geliştirmek, adli sicilin tutulması ile ilgili hizmetleri yürütmek, adalet hizmetleriyle ilgili konularda gerekli araştırmalar ve hukuki düzenlemeleri yapmak, görüş bildirmek, Bakanlıklarca hazırlanan kanun taslaklarının Başbakanlığa gönderilmesinden önce Türk hukuk sistemine ve kanun yapma tekniğine uygunluğunu incelemek, görevlerini yürütmektedir. Ayrıca, Bakanlık ilgili mevzuat hükümlerine göre infaz ve ıslah işlerini düzenlemekte, icra ve iflas daireleri vasıtasıyla icra ve iflas işlemlerini yürütmektedir.

Bu görevler Bakanlığın çeşitli hizmet birimleri itibarıyla ifa edilmektedir.

Ceza İşleri Genel Müdürlüğü (md.9) ile **Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü** (md.10) esas itibarıyla mevzuat yetersizliğine ve aksaklığına ilişkin inceleme ve araştırmaları yaparak Bakanlığa tekliflerde bulunmak, tüzük tasarıları ve yönetmelikleri hazırlamak ve takip etmek, yargı yetkisinin kullanılma alanına girmeyen konularda görüş bildirmek ve genelge düzenlemektir. Bu çalışmalarda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği dahil her türlü temelde hakların korunması ve güvenceleşmesi ile Anayasa'nın ve uluslararası hukukun eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (md.11), esas itibarıyla ceza infaz kurumları ve tutukevlerini yönetmektedir. Birçok ülkede cezaevlerindeki LGBT bireylerin önemli ölçüde korunmasız oluşu bu grubun ihtiyaçlarına ce-

vap verecek ve cinsel yönelimleri ya da cinsel kimlikleri nedeniyle adalet taleplerinde ayrımcılığa uğramamalarını ve şiddete maruz kalmamalarını sağlayacak stratejilerin geliştirilmesine imkân verecek politikaların oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Uluslararası insan hakları organları, devletleri gözetim ve bakım altındaki tüm mahpusları korumaya ve onların topluma yeniden entegre olmalarına yardımcı olmaya mecbur etmektedir. LGBT bireylerin cezaevlerinde maruz kaldıkları ayrımcılık, aşağılanma, cinsel taciz ve tecavüzlerle ilgili çok sayıdaki rapor dikkate alındığında, cezaevi idarelerinin bu grupların topluma yeniden entegre olabilmelerine etkili biçimde yardımcı olurken aynı zamanda mümkün olan en yüksek derecede korunmalarını güvence altına alacak politikaları ve stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir.³⁰

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (md.12), adli sicili tutmak, Bakanlığın görev ve yetkisine giren konularla ilgili istatistik bilgilerin belirlenmesi, toplanması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesi ile ilgili hizmetleri yürütmek görevlerini ifa etmektedir. LGBT vatandaşlara dair **istatistiklere** ait veriler de derlenmeli, uygulanacak ayrımcılık karşıtı politikaların belirlenmesi sürecinde ilgili kurumlarla işbirliği içinde bu veriler LGBT vatandaşların insan haklarının yararına işlevsel kılınmalıdır.

Kanunlar Genel Müdürlüğü (md.13), adli konulara ilişkin kanun ve tüzük tasarılarını hazırlamak, Başbakanlıktan gönderilen kanun teklifleri hakkında görüş bildirmek, mevzuat değişiklikleri konusunda araştırma ve incelemeler yapmak, Bakanlıklarca hazırlanan kanun ve kanun hükmünde kararname tasarılarının Başbakanlığa gönderilmeden önce Türk hukuk sistemine ve kanun tekniğine uygunluğunu incelemek ve bu konularda görüş bildirmek görevlerini yürütmektedir.

Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (md.13/A), uluslararası hukuk ve insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek, bu konulardaki çalışmalara katılmak, gelişmelerin iç hukuka yansıtılması için ilgili kurum ve birimleri bilgilendirmek görevlerini yürütmektedir. Genel Müdürlük bünyesinde **İnsan Hakları Daire Başkanlığı** örgütlenmiştir ve Başkanlığın görevleri şunlardır:

a) Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Türkiye Cumhuriyeti aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurulara ilişkin, ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi, belge ve görüşlerini istemek, savunmaları hazırlamak ve gerektiğinde oturumlara temsilci göndermek.

30 Birleşmiş Milletler, Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı, Ceza Adaleti Kitapları Dizisi, s.104.

b) İnsan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapmak, dostane çözüm kuruluna katılmak ve görüş bildirmek.

c) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ülkemiz hakkında verilen ihlal kararlarının infazı ile ilgili gereken önlemleri almak, ülkemiz hakkında verilen ihlal kararlarını ilgili mercilere iletmek ve ihlalin ortadan kaldırılmasına yönelik süreçleri takip etmek.

d) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye Cumhuriyeti hakkında verdiği kararların ve diğer ülkeler aleyhinde verilen kararlardan gerekli görülenlerin Türkçeye çevrilmesini sağlamak, bu kararları derlemek, arşivlemek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve uygulaması ile ilgili bilimsel çalışmaları takip etmek, kitap, makale ve içtihatların uygulayıcılara ulaştırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak ve istatistik çalışmaları yapmak.

e) İnsan hakları konusunda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği halinde projeler hazırlamak, ulusal ve uluslararası sempozyum, seminer ve eğitim faaliyetleri düzenlemek.

LGBT vatandaşlara ilişkin uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış insan hakları hukukunun izlenmesi, denetim mekanizmalarının karar ve yorumlarının iç hukuk ve uygulamalara yansıtılması, bu konularda inceleme ve araştırmalar yapılması ve projeler geliştirilmesi gerekir. LGBT vatandaşların, mültecilerin ve göçmenlerin maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri, eşitsizlikler ve ayrımcılıklar ile mücadelede bu birimlerin rolü büyük önem taşımaktadır.

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Bakanlığın orta ve uzun vadeli strateji ve politikalarını belirlenmesinde ve stratejik planın hazırlanması, güncellenmesi ve yenilenmesi çalışmalarında koordinasyon görevlerini yürütmektedir. Ayrıca, mevzuat gereği **stratejik plan** çalışmaları temel **diyalog** ve **katılım** zeminleri olarak işlev görür. Bu temsil ve diyalog zeminlerine önemli dış paydaşlar olarak LGBT'lerin ve alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmesi gerekmektedir.

Eğitim Dairesi Başkanlığı, Bakanlık merkez ve taşra teşkilatının eğitim planlarının hazırlanması, uygulanmasının takibi ile personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması görevleri yürütmektedir (md.22). Eğitim Dairesi Başkanlığı tarafından mülki idare amirleri ve genel idare hizmetleri personeline LGBT vatandaşların maruz kaldığı hak ihlallerini ortadan kaldırmak, hizmet süreçlerine eşit vatandaşlık ve ayrımcılık yasağı ilkeleri bakış açısını yerleştirmek, güçlendirmek ve bu yönde farkındalık ve duyarlılık kazandırmak için **hizmet içi eğitimler** verilmelidir.

Türkiye Adalet Akademisi Kanunu

Türkiye Adalet Akademisinin kuruluş ve görevleriyle ilgili esaslar 23/7/2003 tarihli ve 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanununda düzenlenmektedir. Akademinin temel görevi eğitimidir. Eğitim hizmetleri kapsamında Akademi adli, idarî ve askerî yargı hâkim ve savcılar ve noterler ile adalet hizmetlerine yardımcı personelin ve talep halinde avukatların, meslek öncesi ve meslek içi eğitimi ve gelişmesi için kurslar açmak; belli alanlarda uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek; sertifika ile değerlendirilecek eğitim ve öğretim programlarını uygulamak; hukuk ve adalet alanında ilgili kurum, kuruluş ve kurulların hazırlayacakları eğitim plânlarının ve araştırma projelerinin yapılmasına ve yürütülmesine yardımcı olmak görevlerini yürütmektedir. Akademi, eğitimin yanı sıra danışma ve yardım, inceleme, araştırma ve yayın, dokümantasyon, meslek öncesi eğitim ve staj çalışmalarını da yapmaktadır.

LGBT vatandaşların maruz kaldığı hak ihlallerini ortadan kaldırmak, hizmet süreçlerine eşit vatandaşlık ve ayrımcılık yasağı ilkeleri bakış açısını yerleştirmek, güçlendirmek ve bu yönde farkındalık ve duyarlılık kazandırmak için **hizmet içi eğitimler** verilmelidir. Ayrıca, LGBT'ler ve diğer birçok dezavantajlı birey ve grupların insan haklarına duyarlılık kazandırma, eşitlik ve ayrımcılık yasağına ilişkin yayınlar üretmek, toplumda bilgilendirici ve bilinçlendirici kitlesel kampanyalar ve etkinliklerin düzenlenmesi gerekir.

Emniyet Teşkilatı Sağlık Şartları Yönetmeliği

Emniyet Teşkilatı Sağlık Şartları Yönetmeliği'nin Ruh Sağlığı ve Hastalıklar bölümünde eşcinsel ve trans kimlikler “psikoseksüel bozukluklar” olarak ifade edilmektedir. Oysa, 1973 yılında **Amerikan Psikiyatri Birliği** Ruhsal Bozuklukların Tanı ve İstatistiksel El Kitabı-IV (DSM-IV) kapsamında ve 1992 yılında **Dünya Sağlık Örgütü** (WHO) Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD) kapsamında eşcinselliğin ruhsal bir bozukluk olmadığı kararını almış ve bu kavramı **hastalık sınıflandırmalarından çıkartmıştır**. Bu çerçevede derhal söz konusu ayrımcı mevzuatın yürürlükten kaldırılması ve hukuksuz uygulamalara son verilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, Amerikan Psikiyatristler Birliği transseksüellik için kullandığı “cinsiyet kimliği bozukluğu” tabirini 2013 yılından itibaren DSM-V'ten kaldırmıştır. Önümüzdeki yıllarda Dünya Sağlık Örgütü'nün de benzer bir düzenleme yapması, transların durumunu “hastalıklar” değil, “cinsel sağlık” kategorisi altında ele alması beklenmektedir. Böylece transseksüellik de “hastalık” kapsamından çıkartılacak; bununla birlikte transların cinsiyet geçişinde ihtiyaç duyduğu tıbbi ve psiko-sosyal desteklerin kamusal ve özel sigortalar tarafından karşılanması güvence altına alınacaktır.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi ihtisas komisyonlarından İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 5/12/1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ile kurulmuştur. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, dünyada ve ülkemizde insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca, Komisyon insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili **başvuruları inceler** veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, görevinin bir gereği olarak, LGBT'lerin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası anlaşmalar ile ulusal mevzuat ve uygulamalar arasında **uyum sağlama** çalışmalarını yürütmelidir. Ayrıca, uluslararası hukuk ve Dünya'daki iyi örnekler ışığında Türkiye'deki lezbiyen, gey, biseksüel ve transların insan hakları durumu izlenmeli, araştırılmalı ve raporlanmalıdır. Bu çalışmalarda LGBT vatandaşların ve mültecilerin hakları konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları ve insan hakları savunucuları ile diyalog ve işbirliği içinde olunmalı; hak ihlalleri ve çözüm önerileri üzerine onlara danışılmalıdır.

Öte yandan, LGBT kişilerin insan haklarının ihlal edildiğine dair iddialarla ilgili başvurularının incelenebilmesi için mevcut prosedürler etkin ve erişilebilir kılınmalı; LGBT vatandaşların hak ihlallerini Komisyona iletmeleri teşvik edilmelidir. Komisyonun insan hakları kriterleri açısından **kanıta ve bulguya dayalı** bireysel vakaları **sahiplenmesi**, mağdurlara **destek beyanı** vermesi; yapısal, yapıcı ve onarıcı bir yaklaşım sergilemesi, topluma ve kurumlara sinmiş ayrımcı kültürle mücadelenin kazanılması için büyük önem taşımaktadır.

Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun

1/11/1984 tarihli ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ile vatandaşların ve Türkiye'de ikamet eden yabancıların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine ve yetkili makamlara yazı ile başvurma haklarının kullanılma biçimi düzenlenmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ihtisas komisyonlarından Dilekçe Komisyonu, dilek ve şikayetler ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi almak, ilgilileri çağırıp bilgi almak, idari denetimin yapılmasını istemek, bilirkişi görevlendirmek ve yerinde inceleme yapmak yetkisine sahiptir. Bu yetkinin kullanılması durumunda kamu kurum ve kuruluşları ile kamu personeli, talep edilen bilgi ve belgeyi vermek, idari denetimi yapmak ve yerinde inceleme için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu çerçevede, Dilekçe Komisyonu'nda

LGBT kişilerin dilek ve şikâyetlerinin incelenebilmesi için mevcut prosedürler etkin ve erişilebilir kılınmalı, LGBT vatandaşların ve mültecilerin dilek ve şikâyetlerini Komisyona iletmeleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, Komisyon insan hakları kriterleri açısından **kanıta ve bulguya dayalı** bireysel vakaları **sahip-lenmeli**, mağdurlara **destek beyanı** vermeli; yapısal, yapıcı ve onarıcı bir yaklaşım sergilemelidir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu

6/4/2016 tarihli ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu çerçevesinde; insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esaslar düzenlenmektedir (md.1).

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı çerçevesinde herkesin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşit olduğu ve bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığın yasak olduğu hüküm altına alınmıştır. **Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin** uluslararası normlarca önerildiği gibi korunan kategoriler olarak mevzuatta açıkça ifade edilmemesi, hükmün uygulanmasında **belirsizlik** ve **keyfiliğe** yol açmaktadır. Bununla birlikte, Kanun'da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin açıkça anılmaması, bu temellerdeki ayrımcılığın en az diğerleri kadar **kabul edilemez** olduğuna dair **kamusal mesajın** verilmemesi anlamına da gelmektedir. Mevzuattaki bu eksiklik, kamu politikalarına da yansıtılabilmekte, çoğu durumda LGBT kişilerin sorunlarının **görünmez** kalmasına veya mevzuatın **aleyhlerine** kullanılmasına neden olmaktadır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun amacı, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir (md.1).

Bu Kanuna göre kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri

ile biyometrik ve genetik verileri özel nitelikli kişisel veri olup, bu verilerin, ilgili- nin açık rızası olmaksızın işlenmesi yasaktır (md.6). Bu kapsama **cinsel yönelim** ve **cinsiyet kimliği** de dahil edilmeli; LGBT vatandaşların ve mültecilerin özel hayatına ve cinsiyet kimliği tarihçelerine ilişkin kişisel açıdan hassas özel nitelikli kişisel verilerin ifşa edilmemesi sağlanmalı; bunun için gerekli önlemler alınmalıdır.

5. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarından İki Örnek

Anayasa Mahkemesi, 2014 yılında, nefret söylemi ile ilgili önemli kararında, **cinsel yönelimi** en az “ırk”, köken, renk kadar **ciddi** bir temel olarak gör- düğünü kabul etmiştir.³¹

Türkiye’de 2014 yılında **Danıştay**, AİHM kararları ile paralel biçimde, eş- cinsel bir öğretmenin işten atılmasını **hukuka aykırı** bulmuştur.³² Vakayı değerlendiren Danıştay, Anayasa’nın kanun önünde eşitliği düzenleyen 10. maddesinde yer alan “kanun önünde ayırım gözetilmeksizin eşitlik” ifadesini hatırlatmıştır. Kanun’un “özel hayatın gizliliği ve korunması” başlıklı bölümüne atıfta bulunan Danıştay, uluslararası sözleşmelere de değinmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı” başlıklı 8. maddesi ve “**ayrımcılık yasağı**” başlıklı 14. maddesi karara referans olarak gösterilmiştir. Danıştay, dava konusu fiilin gerçekleştiği süreçte 4357 sayılı Kanun’un ilgili 7/e maddesinin yürürlükte olduğunu, ancak “davacının özel hayat alanı içerisinde rızaya dayalı eşcinsel ilişki kurması nedeniyle cezalandırılması karşısında, söz konusu fiilin Anayasa’nın 20/1. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. maddesi uyarınca özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında olduğunu belirtmiştir.

6. Avrupa Birliği’nde Durum

Ayrımcılıkla mücadele alanında Avrupa Birliği’ndeki temel yasal dayanakların başında, 1999 yılında yürürlüğe giren **Amsterdam Antlaşması** ile yeniden düzenlenen **Avrupa Toplulukları Kurucu Anlaşması** gelir. Bu Anlaşma- nın 13. maddesi, Avrupa Birliği Konseyi’nin cinsiyet, “ırk” veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadeleye yönelik uygun adımları atmasını öngörmüştür. Keza, 2000 yılında kabul edilen **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın** 21. maddesi, **ayrımcılık yasağı ilkesini** hüküm altına almaktadır. Bu maddeye göre cinsiyet, “ırk”, renk, et- nik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi görüş veya

31 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-9.pdf>

32 <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=18971>

başka herhangi bir görüş, ulusal bir azınlık grubunun üyesi olunması, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş ve **cinsel yönelime** dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır.

Birincil kaynakları oluşturan anlaşmaların yanı sıra, Avrupa Birliği mevzuatının ikincil kaynakları kapsamındaki **Direktifler** de büyük önem taşımaktadır.

AB'nin İşe Alma ve Mesleki Açından **Eşit Muamelenin Sağlanması** İçin Genel Bir Çerçeve Oluşturan **2000/78/EC** Sayılı Konsey Direktifi³³; istihdam, mesleki eğitim, işte yükselme ve çalışma koşullarında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı, **cinsel yönelim** temeli de dahil olmak üzere, Topluluk genelinde yasaklamaktadır.

İstihdam ve Meslek Konularında **Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele** ve Fırsat Eşitliği İlkesinin Uygulanmasına İlişkin **2006/54/EC** sayılı Konsey Direktifi³⁴, kamu sektöründe veya özel sektörde çalışma hayatı ile ilgili her konuda (ücret, işe alım, işten çıkarma, sosyal güvenlik, mesleki eğitim gibi) cinsiyete dayalı doğrudan veya dolaylı ayrımcılığı yasaklar. Bununla birlikte, **pozitif eylemleri** de içeren eşit muamele ilkesini hüküm altına alır. Direktifte Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 21. maddesinde güvenceleşen ayrımcılık yasağı ilkesine de atıf yapılmaktadır.

Suç Mağdurlarının Korunması, Desteklenmesi ve Hakları Üzerinde Minimum Standartların Belirlenmesine ilişkin **2012/29/EC** sayılı Konsey Direktifi³⁵, suçun, bireysel hakların yanı sıra topluma karşı da işlendiğini vurgular. Suç mağdurlarına sağlanacak koruma, destek ve adalete erişim hizmetlerinde **cinsiyet ifadesi, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği** dahil hiçbir temelde ayrımcılık yapılmayacağını açık şekilde hükme bağlar. Ayrıca, suç mağdurlarının söz konusu bireysel özelliklerinin tanınması ve bu özelliklere duyarlı değerlendirme ile destek süreçlerinin yapılandırılması gereğini vurgular.

Uluslararası Koruma ile İlgili Ortak Prosedürlere İlişkin **2013/32/EC** sayılı Konsey Direktifi³⁶, sığınma başvurusunda bulunanların **cinsiyet ifadesi, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği** dahil korunan özelliklerine ve farklılıklarına duyarlı özel prosedürel güvencelerin ve desteklerin sağlanmasını ve bu bağlamda, başvuru sahiplerinin bireysel ve genel koşulları hakkındaki işlemlerde eğitimli personelin görevlendirilmesini öngörmektedir.

Avrupa Birliği ile katılım müzakereleri yürütmekte olan Türkiye'nin, aday ülke

33 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>

34 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0054>

35 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

36 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32013L0032>

olarak AB müktesebatının tümünü benimsemesi, mevzuatın uygulanması için gerekli kapasiteyi oluşturmaları ve ihtisası sağlaması gerekmektedir. Katılım müzakerelerine konu olan ve Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi ile belirlenen 35 fasıl başlığı bulunmaktadır. Bu fasıllar kapsamındaki alanlara ilişkin AB müktesebatının aşamalı olarak iç hukuka aktarılması ve uygulanması öngörülmektedir. Ancak şu ana kadar LGBT vatandaşlar açısından bir gelişme kaydedilememiştir. Nitekim AB'nin 2014 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda, LGBT haklarına yapılan özel vurgunun kapsamı genişletilmiş, ayrımcılıkla mücadele mevzuatını ve uygulamasını AB standartlarıyla uyumlu hale getirmek için daha fazla sürdürülebilir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Raporda, LGBT vatandaşların maruz kaldığı endişe verici hak ihlalleri arasında "işlenen suçların **cezasız** kalmasına", "nefret cinayetlerinin faillerinin **ceza indirimlerinden** yararlanmasına", "cinsel yönelimi nedeniyle **işten atılan** kamu görevlilerine", "**trans geçiş sürecinde yaşatılan ihlallere**" ve "**ayrımcılığa karşı hiçbir yasal ve politik korumanın** olmamasına" özellikle ve tekrar dikkat çekilmiştir.

Avrupa 2020 Stratejisi

Avrupa Birliği'nin yeni ekonomik dönüşüm stratejisini ve 2020 yılı için hedeflerini belirleyen "Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve **Kapsayıcı Büyüme** için Avrupa Stratejisi Raporu", Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso tarafından 3 Mart 2010 tarihinde açıklanmıştır.

Avrupa 2020 Stratejisi'nde, AB'nin yaşadığı ekonomik ve sosyal problemlerin etkileri değerlendirilerek AB'nin 2020 yılı itibarıyla belirlenen hedefler çerçevesinde yapısal dönüşümü amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Avrupa 2020 Stratejisi'nin en önemli hedeflerinden biri "istihdamın artırılması, yoksulluğun ve **sosyal dışlanmanın** ortadan kaldırılması ve **sosyal uyumun** güçlendirilmesi" olarak belirlenmiştir. AB'nin bu hedeflere ulaşmak için benimsediği yöntemlerin başında **Açık Koordinasyon Yöntemi** (*The Open Method of Coordination - OMC*) gelmektedir.³⁷ Açık Koordinasyon Yöntemi, Avrupa Birliği'nin benimsediği politika hedefleri doğrultusunda, üye devletlerin birbirlerine yakınsamasının başarılması ve iyi pratiklerin üye devletler arasında yayılmasını amaçlar. Avrupa Birliği politika yapım sürecinde siyasi işbirliğinin sağlanmasında düzenleyici bir araç ve mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu süreç üç yıllık döngüler içinde işler, üye devletlerin ulusal raporları ortak rapor olarak sentezlenir ve sürecin iyi yönetilmesi için periyodik olarak sivil toplum temsilcileri ve sosyal partnerler ile ortak çalışmalar yürütülür.

37 <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=750>

B. Temel Konular

Ülkemizde, LGBT vatandaşlar ve mülteciler yaygın şekilde **nefret suçlarına** maruz kalmakta ve **cinsiyet temelli şiddet** hedefi haline getirilmektedirler. Bu türden şiddet vakaları fiziksel (cinayet, dövülme, kaçırılma, tecavüz ya da cinsel saldırı gibi) ve psikolojik biçimler (hakaret, alay, tehdit, şantaj ve keyfi olarak özgürlükten mahrum bırakma gibi) alabilmektedir. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli nefret suçu vakaları, kolluk veya yargı organları tarafından gereğince ve yeterince soruşturulmamakta, kovuşturulmamakta ve hatta failler ceza indirimleri alabilmektedir.

Bazen, bu şiddetin failleri kamu görevlileri de olabilmektedir. LGBT vatandaşlar polis, ceza infaz memurları ve diğer kolluk görevlileri tarafından işkenceye, kötü muameleye veya istismara maruz kalabilmektedirler. Böylesi durumlarda en ağır insan hakları ihlalleri yaşanmakta, çoğu kez failler **cezalandırılmamakta**, hatta kovuşturma bile başlatılmayan olaylarla karşılaşabilmektedir. Böylesi bir tablo, sadece söz konusu vakanın mağdurunun değil, mağdurun kendisini içinde tanımladığı toplumsal kesimin tamamı üzerinde ağır bir travma, **adaletsizlik** ve dışlanmışlık hissiyatı yaratmaktadır.

Eşcinsel, biseksüel ve translara karşı nefret saiki ile işlenen cinayetlere verilen **cezalarda indirimler** yapılabilmektedir. Bu durum LGBT'lerin hukuk sistemine olan güvenlerini yitirmelerine ve adil yargılanmanın gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle genellikle yaşadıkları ihlaller sonrasında sessiz kalmalarına ve haklarını aramamalarına yol açmaktadır. Bu da mevcut önyargıların güçlenmesine, LGBT'lerin şiddete ve ayrımcılığa karşı açık hedef haline gelmesine ve daha çok mağdur edilmelerine neden olmaktadır.

LGBT vatandaşların bu ağır sorunlar karşısında ifade, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüklerini dayanışma içinde kullanmaları büyük önem taşımaktadır. Ancak, LGBT'lerin sorunlarını ve taleplerini toplu olarak ifade etmeleri, haklarını talep etmeleri, ihlalleri takip etmeleri ve örgütlü yapılarda savunmaları çeşitli şekillerde engellenebilmektedir. Kamu makamları tarafından çıkarılan zorlukların veya engellerin yanı sıra özel taraflarca gerçekleştirilen şiddet ve tehdit içerikli fiillere karşı önlemler de yeterince alınmamakta, soruşturmalar gereğince yapılmamaktadır. LGBT sivil toplum kuruluşlarının idari yaptırımlara maruz bırakılması, yürüyüşlerine, gösterilerine ve diğer toplantı formlarına izin verilmemesi hak ve özgürlüklerin özüne dokunmakta, demokratik toplum gerekleriyle örtüşmemektedir.

LGBT vatandaşların kamu kuruluşları, politikaları ve uygulamaları açısından konumları, toplum genelinin eşcinsel, biseksüel ve translara karşı önyargılı

tutum ve davranışlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Yaşam hakkı, kişi güvenliği, özel hayatın mahremiyeti gibi en temel hak ve özgürlüklerinin tanınmaması ve kullanımlarının engellenmesi eğitim, barınma, çalışma, sağlık, sosyal güvenlik gibi pek çok alana uzanan olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. LGBT vatandaşlar cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle yaşam döngüsünün çeşitli evrelerinde; ailelerinde, okullarında, mahallelerinde ya da işyerlerinde ayrımcılık, taciz, tehdit ve hatta şiddete maruz kalmaktadır. Keza, LGBT'lere karşı **akran zorbalığı** (*bullying*) ve **mobbing** vakaları özellikle **okullarda** ve **işyerlerinde** yaygın olarak görülmektedir. Çoğu zaman LGBT'ler bu olumsuz tepkilerden korkarak gündelik hayatlarında cinsel yönelimlerini veya cinsiyet kimliklerini gizli tutmaktadır. Eşcinsel, biseksüel veya trans oldukları için çocukluklarından itibaren tüm bu yaşam alanlarında önyargılara, baskılara ve ayrımcılığa maruz kalmaları onlarda büyük yaralar açmaktadır. Yaşadıkları **dışlanmışlık** ve **savunmasızlık** deneyimleri, özellikle sağlık alanında, çalışma ve eğitim hayatlarında son derece dezavantajlı bir toplumsal konuma tabi tutulmalarına neden olmaktadır.

Özellikle çocukluk ve gençlik evreleri insanların tüm geleceğini ve gelişimini etkilemektedir. Okulda akranların, idarecilerin ve öğretmenlerin yanı sıra evlerinde aile üyeleri de türlü zorbalıklar yapabilmektedir. Ailelerin ekonomik, psikolojik veya fiziksel şiddet uygulaması, aşırı kontrol edip kısıtlamaları LG-BT'lerin evden uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Evde, okulda ve geniş sosyal çevrede yaşanan tüm bu dışlayıcı süreçler okulda yüksek devamsızlık oranları, içe kapanma ve eğitimi bırakma gibi tipik sonuçlara neden olabilmektedir. Böylesi sonuçlar **kariyer planı** ve **mesleki gelişim** açısından LG-BT'lerin geleceğini olumsuz etkilemekte ve onları kırılgan bir duruma itmektedir. Yine de, **cinsel yönelimler** ve **cinsiyet kimlikleri** ile ilgili **doğru bilginin** yaygınlaşması ve eşcinsel, biseksüel, trans kişilere yönelik önyargıların azalması sayesinde son dönemde dünyada ve ülkemizde olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Giderek artan sayıda aile çocuklarını sahiplenmekte ve onları her alanda desteklemektedir.

Lezbiyen, gey, biseksüel ve translar çalışma yaşamında da şiddetin ve nefret suçlarının hedefi olmaktadır. İşveren ve idarecilerin yanı sıra bizzat çalışanlar LGBT'lere şiddet, taciz, tehditte bulunabilmektedir. Ayrıca, LGBT'ler yalnızlaşma, yabancılaşma, işten atılma, işe alınmama, mobbing, taciz, aşağılanma ve damgalanma gibi birçok sorunla karşı karşıyadırlar.³⁸ İşyerlerindeki egemen kültür LGBT'lerin kendilerini sürekli **baskı altında** hissetmelerine neden olmaktadır. LGBT çalışanlar başa çıkma stratejisi olarak genellikle kimliklerini

38 Kaos GL (2009), LGB Çalışanların İş Yaşamı Raporu, Çalışma Hayatında Lezbiyen, Gey, Biseksüel Çalışanların Yaşadığı Sorunlar - Tanıklıklar

gizlemeyi tercih etmektedirler. Bazı durumlarda, kimliklerinin **ifşa edilmesi** karşılığında üstleri, mevkidaşları veya astları tarafından ekonomik veya psikolojik **sömürüye** maruz bırakılmaktadırlar.

Eğitim ve çalışma hayatında ayrımcılık, işsizlik ve toplumsal dışlanmadan zarara uğrayan **translar** açısından daha da büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle **cinsiyet geçiş** prosedürü sırasında işten çıkarılan, her tür tacizden uzak durmak için işini bırakan ya da aynı nedenlerle cinsiyet geçişi aleyhinde karar veren transların sayısı çok yüksektir. Cinsiyet kimliği görünür olan veya istihdam sırasında cinsiyet geçiş sürecini başlatmış olanlar yaşadıkları ağır sorunlar karşısında haklarını ve özgürlüklerini yitirmekte ve çoğunlukla - kayıtsız ve güvencesiz - **seks işçiliği** mesleğine yönelme seçeneğine sıkıştırılmaktadırlar.

Yukarıda bahsedildiği üzere, kendilerini çocukluklarından itibaren hedef alan toplumsal ve kurumsal önyargılar, ev içi şiddet ve özellikle eğitim ve çalışma hayatında maruz kaldıkları ayrımcılıklar, birçok **trans vatandaşın** çalışma olanağı bulabildikleri tek meslek olan **seks işçiliğine** yönelmesine neden olmaktadır. Meslekler arasında **tercihte bulunma** ve **geçiş yapma** fırsatları ellerinden alınmaktadır. Ayrıca, ülkemizde seks işçiliğine dair yasal-mesleki statü ve uygulama belirli, kapsayıcı ve tutarlı değildir. Çoğu zaten dezavantajlı arka planlardan gelen seks işçilerinin insan hakları, mevzuat ve politikalar yoluyla yeterince korunmamaktadır. Seks işçilerinin büyük çoğunluğu kayıtsız ve güvencesiz, cinsel veya ekonomik istismara, şiddete ve nefret suçlarına açık koşullarda çalışmaktadır. Kayıtsız ve çoğu zaman ceza adaleti sistemi içine sokulan çalışma koşulları, trans seks işçilerinin kamu kuruluşlarından çekinmelerine, maruz kaldıkları ihlalleri **bildirmemelerine** veya bazı durumlarda mafyatik ilişkiler içinde başka meslek olanaklarına **erişmemelerine** neden olmaktadır.

Trans vatandaşlar idari ve adli süreçlerde; nüfus, kimlik ve sicil işlemlerinde ilave sorunlarla karşılaşmaktadır. Özel hayata ve cinsiyet kimliği tarihçelerine ilişkin kişisel açıdan **hassas veriler** ve önceki adları ifşa edilmektedir. Ayrıca, cinsiyet geçişini sonuçlandıran transların yeni kimliğinin yasal olarak tanınması kapsamında nüfus cüzdanları, kimlik belgeleri, sürücü belgeleri, pasaportlar, sosyal güvenlik kartları ve numaraları, seçim, emlak ve vergi kayıtları, diplomalar, sertifikalar gibi **resmi belgelerin** yeniden düzenlenme işlemlerinde ciddi engeller ve zorluklar görülmektedir.

Öte yandan, çalışma hayatındaki söz konusu koşullara bağlı olarak, LGBT vatandaşların **sosyal güvenceden** ve **sosyal korumadan** yoksunluğu da yaygın ve yakıcı bir sorundur. Türkiye’de LGBT’lerin kamu kurumlarında, iş ve diğer yaşam alanlarında maruz kaldıkları ayrımcılıklar, sosyal ve ekonomik risk-

ler karşısında yeterince güvence kazanmalarını engellemektedir. Aile desteğinin de zafiyete uğrayabildiği düşünüldüğünde LGBT'ler için yaşamın idamesine yönelik sorunlar çok daha ağır deneyimlenmektedir.

Cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle ülkelerinde maruz bıraktıkları zulümden kaçan veya kitlesel göç hareketleri içindeki **LGBT mülteciler** de ciddi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Başvurularının değerlendirilmesi bazen keyfi olabilmekte ve tutarsızlık gösterebilmektedir. Yetkililer, LGBT mültecilerin yüz yüze kaldıkları koşullar hakkında bilgisiz ya da duyarsız olabilmektedir. LGBT mülteciler zaman zaman alıkonulma merkezlerinde veya uydu kentlerde diğer mülteciler, kamu görevlileri veya özel taraflarca şiddete ve ayrımcılığa maruz bırakılmakta; yeniden yerleştirildiklerinde ise cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle daha fazla tehlikeyle karşılaşabilecekleri toplulukların arasında barındırılabilir. Bu türden zulmün olduğu yerlerden kaçan sığınmacıların ülkelerine veya güvende olmayacakları bir geçiş ülkesine geri gönderilmesi ise onları şiddet, ayrımcılık ve cezalandırma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Yaşanan bu ağır sorunlar göstermektedir ki, LGBT hak sahipleri, uluslararası ve ulusal hukuka dayanan medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından mahrum bırakılmaktadırlar.

BÖLÜM III:

YÖNTEM

Anaakımlaştırma, LGBT'lerin insan hakları kapsamındaki hak ve özgürlüklerini, diğer herkes gibi, eşit ve ayrımcılığa maruz kalmadan kullanabilmeleri için en etkili yöntemdir. Anaakımlaştırma, tüm vatandaşların eşit biçimde kamusal ve özel **yaşamın her alanında** görünür olmasını, güçlenebilmesini ve katılım sağlayabilmesini temel hedef olarak benimser. Esas olan, mevcut ve yürürlükteki **tüm** politika, mevzuat ve hizmetlerin hazırlanma, uygulanma, izlenme ve değerlendirme aşamalarına **eşit vatandaşlık** perspektifinin dahil edilmesidir. Birey, yurttaş ve toplulukların değişen ve çeşitlenen gereksinimlerinin farkında olunması, eşitlik ve adaletin sağlanabilmesi için bu farklı gereksinimlere duyarlı önceliklerin her politika, plan, program ve eylemde içerilmesi bu açıdan belirleyicidir. Bununla birlikte, demokrasi ve eşitlik açığının kapatılması için LGBT vatandaşlar lehine **olumlu eylemler** (pozitif ayrımcılık) içeren ve ortak politikalar içinde tamamlayıcı rol oynayan özel politika ve uygulamalara gereksinim duyulabilir. Böylesi özel çerçeveler, hiçbir biçimde LGBT'lerin ve onlara dair konuların mevcut süreçlerden **izole edildiği** iş ve eylemlilikler **anlamına gelmez**.

A. Öncelikli Eylem Alanları

LGBT vatandaşların insan haklarının etkili biçimde korunması ve desteklenmesi için aşağıdaki eylem alanlarına odaklanılmalıdır.

1. Ayrımcı Mevzuatı ve Politikaları Yürürlükten Kaldırma, Uygulamalara Son Verme

LGBT vatandaşlara karşı doğrudan ve açık şekilde ayrımcılık ve eşitsizlikler içeren düzenlemeler (örneğin Emniyet Teşkilatı Sağlık Şartları Yönetmeliği'ndeki gibi) derhal yürürlükten kaldırılmalıdır. Ancak, günümüzde LGBT vatandaşlara yönelik ayrımcılık ve eşitsizliklerin çoğu, bu türden düzenlemeler yerine, "tanımama" ve "yok sayma" biçiminde gerçekleşmektedir. LGBT'lerin yaşam gerçekliğine duyarsız düzenlemeler **dolaylı ayrımcılıklar** ve fiili eşitsizlikler üretmektedir. Diğer ayrımcılık türlerinde de görüleceği üzere, kamusal alanda hiyerarşiler, tabakalaşmalar yaratan, belirli grupları **görmezden gelen** böylesi düzenlemeler, benimsenen belirli bir "makbul vatandaş" tipi üzerinde inşa edilmektedir; ayrıca vergi adaleti ilkesine aykırıdır. Kamu hizmetlerinden yararlanmak ve kamusal katılım süreçlerine dahil olmak için gereken koşullar da çoğu kez LGBT vatandaşlar tarafından karşılanamamaktadır.

2. Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağını Destekleyici Mevzuatı ve Politikaları Benimseme

Cinsel yönelim ve **cinsiyet kimliği** temelinde korumayı **açıkça içeren**, gelişmiş ve uluslararası kriterlere uyumlu bir **eşitlik** ve **ayrımcılık yasağı mevzuatı** ile **nefret suçları mevzuatı** benimsenmeli ve politikalar kapsayıcı biçimde uygulanmalıdır. Mevzuat hükümlerinden, düzenleme boşluklarından veya düzenlemelerle uygulamalar arasındaki ciddi açıklıklardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle LGBT vatandaşların hak ve özgürlüklerine erişimlerini sınırlandıran engelleri tespit eden, izleyen ve değerlendiren **mekanizmaların** oluşturulması şarttır. Söz konusu mekanizmaların işler kılınması, uygulamaya konulan yasal ve diğer tedbirlerin etkisini düzenli ve etkin şekilde izlemek amacıyla **araştırmalar** yürütülmesi, **veri** toplanması ve **analizi** büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalara dayalı olarak yürürlükteki mevzuat ve uygulamalar sürekli olarak gözden geçirilmeli ve iyileştirilmelidir.

3. Nefret Suçları ile Mücadele

Lezbiyen, gey, biseksüel ve translara yönelik nefret suçlarının engellenmesi için kapsamlı ve etkili önlemlerin alınması gerekmektedir. Nefret suçu olduğu düşünülen ve önyargı saiki barındıran suçlarla ilgili her türlü olayı takip edilebilecek ihtisaslaşmış **hizmet birimleri** örgütlenmeli ve kapsamlı bir **izleme-önleme** mekanizması geliştirilmelidir. Hizmet birimlerinin güçlü kapasiteye sahip olmaları ve izleme mekanizmasının, şikâyetler, açılan davalar, mağdur desteği ve verilen cezalar gibi **vaka yönetiminin** her aşamasını kapsamı sağlanmalıdır.

İdari ve adli kolluk, savcı ve hakimler nefret suçlarının nasıl önlenebileceği, nefret suçlarının nasıl soruşturulacağı, mağdurlarla nasıl çalışılacağı ve kovuşturulacağı konularında eğitime tabi tutulmalıdır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının (AGİT) nefret suçlarına dair **kılavuzları** bu konuda kaynaklık edebilir.³⁹ Söz konusu AGİT kılavuzlarında da altının çizildiği üzere, kolluk kuvvetleri ile LGBT'ler arasındaki ilişkiler geliştirilmeli, bu alanda faaliyet gösteren insan hakları savunucuları ve sivil toplum kuruluşlarıyla diyalog ve işbirliği içinde çalışılmalıdır.

Kolluk kuvvetleri de dahil olmak üzere kamu görevlileri tarafından ayrımcılık içeren yorumlar yapılmasının hoş görülmeceği konusunda net bir mesaj verilmeli; nefret saldırıları açıkça **kınanmalı** ve sorumluların adalet önüne çıkarılacağı taahhüt edilmelidir.

39 AGİT'in Nefret Suçu Kılavuzları Türkçe'de: <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=19547> ve <http://www.osce.org/odihr/datacollectionguide> ve <http://www.osce.org/odihr/prosecutorsguide>

Soruşturmalar ve mahkeme süreçlerine; mağdurların, ailelerinin ve hak temelli LGBT sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmesi sağlanmalıdır.

Nefret suçlarına kaynaklık eden homofobik ve transfobik **nefret söylemleri** ve önyargılar ile mücadele ederek toplum genelinde tavır ve tutum değişikliği yaratılmalıdır. LGBT vatandaşların diğer toplumsal kesimler kadar kamu hizmetlerine erişimlerini ve kamu harcamalarından yararlanmalarını sağlamak, ekonomik olanaklarını güçlendirmek, toplumdaki siyasi temsillerini, örgütlenme ve harekete geçme kapasitelerini desteklemek, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin kamunun hesap verebilirliğini ve şeffaflığını artırmak üzere il ve ilçe yönetimlerinde de harekete geçilmelidir.

4. LGBT Hak Sahiplerine ve Mağdurlara Koruma ve Destek

LGBT vatandaşlar ve mülteciler her türlü şiddetten korunmalıdır. Kolluk ve diğer kamu organlarına, iletişim merkezlerine yaptıkları **korunma başvuruları** ve **ihbarlar** titizlikle incelenmeli ve gerekli her durumda kendilerine koruma sağlanmalıdır. Farklı kamu kurumlarının ve disiplinlerin bir arada çalışması gereken durumlarda **vaka yönetimi** ve koordinasyonu sağlanmalıdır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, nefret suçları ile ilgili kanunlarda koruma altında bulunan kategoriler arasında yer almalıdır. Nefret saikli şiddet olaylarının kayıt altına alınması ve rapor edilmesi için etkili sistemler kurulmalıdır. Bu türden şiddet olaylarının faileri etkili ve hızlı şekilde soruşturulmalı ve kovuşturulmalı; mağdurlar ise tazmin edilmeli; kendilerine idari ve adli süreçlerde **hukuki destek** verilmelidir. Nefret suçu vakalarının mağdurlarına ve yakınlarına **tıbbi destek** kapsamında **psiko-sosyal destek** sağlanmalı; mağdurlar cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği alanında çalışan hak temelli sivil toplum kuruluşlarına yönlendirilmelidir. Sığınma ile ilgili kanun ve politikalarda, bireyin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği nedeniyle maruz kaldığı zulmün sığınma talebi için geçerli bir durum olduğu tanınmalıdır.

5. İnsan Hakları Savunucularına Koruma ve Destek

İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin de bir gereği olarak birey, grup ve derneklerin insan hakları ve temel özgürlüklere saygı geliştirme ve bu hakları ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmaya hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda, insan hakları savunucuları tüm insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin bilgileri elde etmek, araştırmak, almak ve muhafaza etmek, düşünceleri, haberleri ve bilgileri yayınlamak, başkalarına iletmek veya özgürce yaymak çalışmalarında bulunurlar. Ayrıca, insan haklarına ve temel özgürlüklere hem hukuksal olarak hem de pratikte uyulması yönünde inceleme, araştırma, saptama, değerlendirme, bu yollar ve diğer uygun yollarla kamunun

dikkatini bu sorun üzerine çekmeye çabalarlar. Bu çerçevede LGBT'lerin sorunlarına ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularına yönelik çalışmalarda bulunan insan hakları savunucuları ve sivil toplum kuruluşları Adalet Bakanlığınca korunmalı ve desteklenmelidir.

6. LGBT Mültecilere Koruma ve Destek

Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans mülteci ve sığınmacıların iltica hakkı korunmalıdır. Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans mülteci ile sığınmacıların Türkiye'de LGBT dayanışma derneklerinin ve gruplarının da bulunduğu büyük şehirlerde ikamet etmelerine izin verilmelidir. Mülteci ve sığınmacılar kaldıkları şehirde cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle güvenlikleri ile ilgili kaygı duyduklarını belirttiklerinde hızlı bir şekilde başka bir şehre gönderilmeleri sağlanmalı; iltica başvuruları ve üçüncü ülkeye yerleştirilme işlemleri hızlandırılmalıdır. Mülteci ve sığınmacıların başvurularını alan kamu görevlilerinin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli iltica başvuruları konusunda eğitim almaları sağlanmalıdır. Mülteci ve sığınmacıların yönelik koruma ve destek süreçlerinde çoklu-ayrımcılık perspektifi göz önünde bulundurulmalıdır.

B. Operasyonel Araçlar

1. Adalet Bakanlığı

Operasyonel araçların başında kurumsal yapı gelmektedir. LGBT'lere yönelik ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele kapsamında Adalet Bakanlığının kapasitesinin güçlendirilmesi, politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde demokratik yönetim mekanizmalarının ve sivil toplum ile diyalog ve işbirliği olanaklarının kurumsallaşması gerekmektedir. Aynı zamanda nefret suçları ile ilgili ihtisaslaşmış kurumsal yapıların kurulması ve bu yapılar ile farklı kamu kurumları arasında güçlü koordinasyon ve işbirliği sağlanması büyük önem taşımaktadır.

2. Politika Belgeleri, Stratejiler ve Eylem Planları

Eşit vatandaşlık perspektifi, Adalet Bakanlığının yürürlükteki politika belgelerine dahil edilerek anaakımlaştırılmalıdır. Bu kapsamda; **kalkınma planı** ve **yıllık program** gibi üst politika belgeleri, stratejik plan, **performans programı** benzeri politika belgeleri gözden geçirilmelidir. Özellikle herkesin cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelinde önyargı ya da ayrımcılık olmaksızın, hukuki bir davada ve kendisine karşı yapılan herhangi bir suçlamada kendi haklarının ve sorumluluklarının belirlendiği, hukuken kurulmuş yetkili,

bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve kamuya açık bir şekilde yargılanma hakkına sahip olması için gerekli önlem ve öncelikler hayata geçirilmelidir.

3. LGBT Kişilerin İnsan Haklarını İzleme, Araştırma ve Raporlama

Lezbiyen, gey, biseksüel ve transların insan haklarının durumu izlenmeli, araştırılmalı ve raporlanmalıdır. Cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle LGBT vatandaşlara ve mültecilere yönelen **ayrımcı davranışlar** ve diğer **mağdurlaştırma biçimleri** üstüne sistematik araştırmalar yapılmalı ve veri toplanmalıdır. Konuya ilişkin araştırmalar desteklenmeli, genel tutum anketlerine ve kamuoyu yoklamalarına LGBT'ler ile ilgili sorular dahil edilmelidir. Tüm bu süreçlerde **kişisel verilerin korunması** ve özel hayata saygı gerekleri yerine getirilmelidir. Bu istatistiklerin üretiminde kimlik bilgileri zorunlu olmadıkça istenmemeli, **anonim yöntem** benimsenmelidir. Her durumda, istatistikler sadece bu amaçlara hizmet etmelidir ve veri öznelere ilişkin kararlar veya önlemler almak ya da istatistiksel olmayan bir amaç için katıyen kullanılmamalıdır.⁴⁰

LGBT vatandaşların hakları konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları veya insan hakları savunucuları ile düzenli bağlantılar kurmak, işbirliği geliştirmek ve sorunlar üzerine onlara danışmak demokratik yönetim kriterleri için olduğu kadar **verim maksimizasyonu** açısından da büyük önem taşımaktadır.

4. Prosedürler

LGBT vatandaşların haklarının güvence altına alınması ve şikayetlerin, suiistimal, suç iddialarının incelenebilmesi için mevcut prosedürler **etkin ve erişilebilir** kılınmalı; gerektiğinde özel önlemler alınmalıdır. LGBT'lerin bu prosedürleri kullanmak istemeleri halinde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamaları için mevcut prosedürlerin LGBT'lerin farklılaşan gereksinim ve koşulları ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. İhlal durumlarında çekinmeden müracaat etmeleri her türlü uygun yolla **teşvik edilmedir**. Bununla birlikte, insan hakları ihlallerine yönelik yaptırımların caydırıcı olması ve etkin uygulanması, ayrımcılık mağdurları için telafi, tazmin ve rehabilitasyon mekanizmalarının yeterli ve etkili olması sağlanmalıdır.

Yürürlükteki mevzuata göre LGBT vatandaşların bilgilendirme, ihbar ve şikayet başvurusu yapacakları yerler, **155 Polis** ihbar/İmdat Hattı, **156 Jandarma**

40 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin istatistiksel nedenlerle toplanan ve işlenen kişisel verilerin korunmasına ilişkin 30 Eylül 1997 tarihli R (97) 18 sayılı Tavsiye Kararı, ilkeler 3.3 ve 4.1.

İhbar/İmdat Hattı, il ve ilçe **insan hakları izleme kurulları, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, TBMM Dilekçe Komisyonu, Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları Kurumu ve Alo 183 Sosyal Destek Hattı** olarak sayılabilir. Bu kurumsal yapılar gerek işbölümü gerekse insan kaynakları bakımından cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularında yeterli kapasiteye kavuşturulmalıdır. Ayrıca, 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ile Başbakanlığın 1993/2 ve 2004/12 sayılı Genelge hükümleri ve uygulamalar gözden geçirilmeli, evrensel gizlilik ilkelerini gözetken şekilde başvuru kişinin özel hayatına ve cinsiyet kimliği tarihçesine ilişkin kişisel açıdan hassas verilerin ifşasına ve zarar görmesine yol açılmamalıdır. Keza, dilekçelerin işleme alınabilmesi için gerekli bilgi, belge ve bulguların değerlendirilmesinde de farklılıklara duyarlı yöntemler geliştirilmelidir.

Bununla birlikte, LGBT'leri hakları, ilgili yasa ve yönetmelikler, mevcut şikâyet mekanizmaları gibi konularda bilgilendirecek **kamusal başvuru hizmetleri** sunulmalı ve ihtiyaç duyabilecekleri diğer tüm bilgiler kendilerine sağlanmalıdır.

İdari süreçlerde yaptıkları şikâyetleri sonuçsuz kalan veya haklarını tam olarak alamayan vatandaşlar mahkemelerde dava açabilmektedir. Şiddet, taciz ve benzeri hak ihlallerine karşı hukuk yolları, yasal koruma ve adli yardım olanakları hakkında LGBT vatandaşlara ve ilgili sivil toplum kuruluşlarına gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır.

5. Kamuoyu Açıklamaları

Adalet Bakanlığı, LGBT vatandaşların ve mültecilerin ihtiyaç ve taleplerini kendilerine iletmelerini kamuoyu açıklamaları yoluyla **teşvik etmelidir**. Kurumlar, LGBT'lerin maruz kaldığı nefret suçlarını ve ayrımcılıkları ortadan kaldırmaya dönük **güçlü irade** sahibi olduklarını beyan etmelidir. LGBT vatandaşlara ve mültecilere dönük ayrımcı ve şiddet içeren tutum ve davranışlara **tolerans gösterilmeyeceği** her fırsatta yinelenmelidir.

Bununla birlikte, kurumlar denetim, yaptırım ve tazmin konularında kamuoyunu ve özel sektörü **bilgilendirmelidir**. Tüm bu süreçlerde sivil toplumla, üniversitelerle, uluslararası kuruluşlarla, diğer ülke hükümetleriyle, yerel yönetimlerle, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu ile diyalog ve işbirliği olanakları yaratmak üzere **pro-aktif tutum** sergilenmelidir.

Kamuoyunu aydınlatmanın yanı sıra, kurumun izlediği politikaya **toplum desteği** sağlamak bakımından da kamuoyu açıklamaları büyük önem taşımaktadır. Kamuoyu açıklamalarında kullanılacak kitle iletişim araçlarının çeşitliliği ve etki güçleri göz önünde bulundurulmalıdır.

6. Bireysel Vakalar, Mahkeme Duruşmaları

Adalet Bakanlığı, kendi görev alanı kapsamında LGBT'lerin hak ve özgürlüğü konularında ulusal ve uluslararası gelişmelerin takibini ve derlemesini yapmalıdır. Bu kurumların, insan hakları kriterleri açısından **kanıta** ve **bulguya dayalı** bireysel vakaları **sahiplenmeleri**, mağdurlara **destek beyanı** vermeleri, yapısal, yapıcı ve onarıcı bir yaklaşım sergilemeleri topluma ve kurumlara sinmiş ayrımcı kültürle mücadelenin kazanılması için büyük önem taşımaktadır.

7. Siyasi Diyalog ve İşbirliği

LGBT vatandaşların hak ve özgürlüklerine ilişkin konularda Hükümet ile parlamento, siyasi partiler, farklı ülke yönetimleri ve uluslararası kuruluşlar (BM, AK, AB, AGİT) arasında siyasi diyalog ve işbirliği sağlanmalıdır. Hükümetler ve siyasi partiler, LGBT haklarına ilişkin **çatışma değil**, söz konusu insan haklarının korunması ve desteklenmesine ilişkin **yarışma içinde** olmalıdırlar.

8. Sivil Toplum ile Diyalog ve İşbirliği

Herkes, ayrımcılık yapılmaksızın, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans vatandaşların hak ve özgürlüklerini savunan dernekler kurabilmeli ve çalışmalarına **akredite** kazanabilmelidir. Demokratik, hak temelli, eşitlik üzerine kurulu bir sistem için kamu kurumlarının sivil toplum ile diyalog ve işbirliği vazgeçilmez öneme sahiptir. LGBT vatandaşların ihtiyaç ve taleplerine ilişkin konular hakkında örgütlenerek söz sahibi olmaları ve meselelerini hem kamuoyunun hem de karar alıcıların gündemine taşınmaları, **kamunun sorumluluğunu** ve iş yükünü **paylaşma** olarak görülmelidir.

Sivil toplum ile birlikte, kamu hizmetlerine ilişkin mevzuat, politika ve planlama konuları üzerine **müzakere toplantıları** organize edilmelidir. Bu müzakerelerde kamu sektörü, özel sektör ve sivil sektör arasında bilgi paylaşımının sağlanmasına, çözüm ve **uzlaş**ı kararları oluşturulmasına çalışılmalıdır. Kamu bu diyalog süreçlerinde lezbiyen, gey, biseksüel ve trans vatandaşlara hoşgörü ve saygı gösterilmesini, sorumlu ve şiddete referans vermeyen söylemin kullanılmasını teşvik etmelidir.

Adalet Bakanlığı tarafından temsil ve diyalog zeminlerine LGBT vatandaşların veya alanda çalışan sivil toplum kuruluşları dahil edilmelidir.

9. Uluslararası Mekanizmalar ve Çok Taraflı Çalışmalar

Adalet Bakanlığı, eşit vatandaşlık, ayrımcılık yasağı ve nefret suçları ile mücadeleyle ilişkin konularda uluslararası mekanizmalarla veya bilgi ve deneyimi güçlü

ülkelerle, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve işlevsel sonuçların alınmasına yönelik **yapılandırılmış** bir **diyalog** ve kapsamlı bir **işbirliği** kuralıdır. Bu kurumlar arasında göze çarpanlar Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır.

C. Genel Önlemler

1. El Kitabı'nı ve Uygulamasını Periyodik Olarak Gözden Geçirme ve Güncelleme

Bu El Kitabı lezbiyen, gey, biseksüel ve trans vatandaşların haklarına yönelik bilgilerin derlemesi niteliğinde olup, uygulamaları geliştirmek, eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları azaltmak için bazı öneriler sunmaktadır. El Kitabı'nın içeriği ve uygulaması periyodik olarak gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.

2. El Kitabı'nın Yaygınlaşmasını ve Uygulanmasını Sağlama

El Kitabı'nın, elverişli araçlar ve etkinlikler aracılığıyla, başta Adalet Bakanlığı bünyesindeki tüm hizmet birimleri olmak üzere, **tüm paydaşlar arasında** yaygınlaşması sağlanmalıdır. Yasa, politika ve uygulamalarda, bu El Kitabı'nda yer verilen insan hakları ilkeleri ve öncelikleri içermelidir. Bakanlığa bağlı birimler, El Kitabı'ndan ve diğer belgelerden yola çıkarak kendi bünyelerinde kullanmak üzere yönetmelik, genelge, etik kurallar veya davranış kuralları benzeri belgeleri yeniden düzenleyebilirler veya oluşturabilirler.

3. LGBT Haklarının Anaakımlaştırılması

Bölümün başında da yer verildiği üzere, anaakımlaştırma, yönetsel strateji olarak yürürlükteki **tüm** politika, mevzuat ve hizmet süreçlerine LGBT'lerin **eşit vatandaşlık** ve insan hakları perspektifinin dahil edilmesidir. Birey, yurttaş ve toplulukların değişen ve çeşitlenen gereksinimlerinin farkında olunması ve aralarında eşitliğin sağlanabilmesi için LGBT'lerin gereksinimlerine duyarlı önceliklerin ortak kesen bir unsur olarak her politika, plan, program ve eylemde içermesi söz konusudur. Bununla birlikte, demokrasi ve eşitlik açığının kapatılması için LGBT vatandaşlar için **olumlu eylemler** (pozitif ayrımcılık) içeren ve ortak politikalar içinde tamamlayıcı rol oynayan özel politika ve uygulama çerçeveleri gerekebilir. Böylesi özel çerçeveler, hiçbir biçimde LGBT'lerin ve onlara dair konuların mevcut süreçlerden **izole edildiği** iş ve eylemlilikler **anlamına gelmez**.

4. İyi Uygulama Örneklerini Derleme

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile mücadelede dünyada ve ülkemizde elde edilen deneyimlerden yararlanabilmek için iyi uygulama örnekleri ilgili kurumlarca derlenmelidir. Bu iyi örnekler kurumların internet sitelerine konulmalı, paydaşlar için broşürler yayınlanmalı ve **hizmet içi eğitimlerde** kullanılmalıdır. İyi uygulama örneklerinin teşvik edilmesine yönelik kampanyalar organize edilmelidir.

5. Eğitim Programlarında İçerme

Adalet Bakanlığı'nda LGBT'lerin insan ve vatandaşlık haklarına yönelik saygıyı ve anlayışı geliştirmek, hizmet süreçlerine **eşit vatandaşlık** ve ayrımcılık yasağı ilkeleri bakış açısını yerleştirmek ve güçlendirmek, bu yönde **farkındalık** ve **duyarlılık** kazandırmak için **hizmet içi eğitim** programları anahtar role sahiptir. Yeni tasarlanacak hizmet içi eğitim programlarıyla veya mevcut programlar içinde modüller açılarak söz konusu kurumlarda çalışan personelin LGBT vatandaşların yaşamlarında karşılaştıkları önyargılar, ayrımcılıklar ve diğer sorunlara dair **bilgi** ve **farkındalık** düzeyi artırılmalıdır. Aynı zamanda, bu sorunların ortaya konması ve çözümü açısından, Bakanlığın ve yargı mensuplarının ulusal ve uluslararası hukukun gerekleri doğrultusunda görev ve sorumluluk sahibi olduğu bu eğitimlerde açık şekilde vurgulanmalıdır. Öte yandan, cinsiyetler arası çeşitliliğe saygıyı destekleyecek bir kurum kültürü oluşturulması, bu eğitimlerin hedefleri arasında yerini almalıdır.

6. Cinsiyet Yönünü ve LGBT Topluluğu Arasındaki Çeşitliliği Tanıma

Lezbiyenler, geyler, biseksüeller ve translar **homojen** bir topluluk **oluşturmazlar**. Etnisite, din, inanç, mezhep, sağlık, sosyoekonomik durum, engellilik, sosyal statü, sağlık statüsü, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve benzeri temellerde **farklılaşma** gösterirler. LGBT topluluğu içindeki bu çeşitliliğin tanınması ile hizmetlerin topluluk içindeki farklı gereksinimlere duyarlı olacak şekilde tasarlanması ve yürütülmesi büyük önem taşır.⁴¹ Kamu kurum-

41 İnsanlar sadece toplumsal cinsiyet, ten rengi, dil, ulusal, etnik veya toplumsal köken, din, yaş, cinsiyet kimliği veya cinsel yönelimleri gibi tek bir ölçüt tarafından tanımlanmazlar; fakat bir dizi kriterin birbiriyle etkileşime girdiği çeşitli, çoklu kimliklere sahip varlıklardır. Çoklu ayrımcılığın, kişi, ayrımcılığa karşı koruma altına alınmış en az iki farklı temelle bağlantısı nedeniyle veya en az böyle iki temelin özel birleşiminden dolayı ayrımcılıktan muzdarip olduğunda meydana geldiği söylenebilir. İkinci durum, kesişen ayrımcılık olarak da bilinmektedir. Bunun bir örneği, bir lezbiyen kadına bir heteroseksüel kadına yapılacak olandan daha az iyi muamele edilmesi fakat aynı zamanda bir gey erkekten de daha az iyi muamele edilmesidir. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, ırk veya cinsiyet gibi bir ya da daha başka unsurlarla birleştiğinde, ilgili kişilerin hassasiyetlerini arttıracak faktörlerdir. Bu nedenle, Devletler çoklu ya da kesişen ayrımcılık olgularının gerçekliğinden

ları, LGBT topluluğu içindeki farklı gereksinimleri anlamak ve çözüm üretmek üzere alanda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarını tanımalı, onlarla yakın diyalog ve işbirliği içinde olmalıdır; çünkü STK'lar büyük ölçüde bu çeşitliliği yansıtmaktadır.

Öte yandan, toplumun genelinde egemen olan **ataerkil** ilişkiler ve kodlar, homojen olmayan LGBT topluluğu içinde de çeşitli şekillerde açığa çıkabilmektedir. Kadın-erkek ekseninde gözlemlenen cinsiyet temelli eşitsizlikler, şiddet ve ayrımcılıklar **lezbiyenleri**, **biseksüel kadınları** ve **transları**, toplumun olduğu gibi LGBT topluluğunun da genelinden daha farklı şekillerde etkilemektedir. Bu bakımdan, LGBT vatandaşları konu edinen her türlü mevzuat, politika ve uygulama, meselenin cinsiyet yönünü özellikle **çoklu-ayrımcılık** açısından dikkate almalı; kamunun genel **cinsiyet anaakımlaştırma** stratejileriyle bağlantısını mutlaka kurmalıdır.

haberdar olmalıdırlar ve buna karşı etkili koruma sağlamak için uygun önlemleri almaya teşvik edilmelidirler.

EK: Uluslararası ve Bölgesel Siyasi ve Hukuki Belgeler Listesi

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
- Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme
- İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi
- ILO 111 No'lu Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi
- ILO'nun Onuru Proje Sonuçları Belgesi
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Avrupa Sosyal Şartı
- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleyle İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)
- Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadele etmek için [alınacak] önlemler üzerine Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı
- Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans kişilerin eşit hakları ve onurları üzerine, Bakanlar Komitesi'nin yürütme komitelerine ve Avrupa Konseyi'nde hükümetler arası işbirliğine dahil olmuş diğer komitelere yönelik mesajı
- "Nefret söylemine" dair Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik R (97) 20 sayılı Tavsiye Kararı
- Parlamenterler Meclisi'nin 1915 (2010) sayılı Tavsiye Kararı - Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık
- Parlamenterler Meclisi'nin 1728 (2010) sayılı Kararı - Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık

- Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılık - Parlamenterler Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'nin Raporu
- Parlamenterler Meclisi'nin 1635 (2003) sayılı Tavsiye Kararı - Sporda lezbiyenler ve geyler
- Bakanlar Komitesi'nin 1635 (2003) sayılı Tavsiye Kararı'na yanıtı - Sporda lezbiyenler ve geyler
- Parlamenterler Meclisi'nin 1474 (2000) sayılı Tavsiye Kararı - Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde geylerin ve lezbiyenlerin durumu
- Bakanlar Komitesi'nin 1474 (2000) sayılı Tavsiye Kararı'na yanıtı - Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde geylerin ve lezbiyenlerin durumu
- Parlamenterler Meclisi'nin 1470 (2000) sayılı Tavsiye Kararı - Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde geylerin, lezbiyenler ve partnerlerinin sığınma ve göçe ilişkin durumları
- Bakanlar Komitesi'nin 1470 (2000) sayılı Tavsiye Kararı'na yanıtı - Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde geylerin, lezbiyenlerin ve partnerlerinin sığınma ve göçe ilişkin durumları
- Parlamenterler Meclisi'nin 1117 (1989) sayılı Tavsiye Kararı - Transseksüellerin durumu
- Bakanlar Komitesi'nin 1117 (1989) sayılı Tavsiye Kararı'na yanıtı - Transseksüellerin durumu
- Parlamenterler Meclisi'nin 924 (1981) sayılı Tavsiye Kararı - Eşcinsellere yönelik ayrımcılık
- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yetkililer Kongresi'nin lezbiyen, gey, biseksüel ve trans kişilerin toplanma ve ifade özgürlüğüne dair 211 (2007) sayılı Tavsiye Kararı
- Bakanlar Komitesi'nin, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yetkililer Kongresi'nin lezbiyen, gey, biseksüel ve trans kişilerin toplanma ve ifade özgürlüğüne dair 211 (2007) sayılı Tavsiye Kararı'na yanıtı
- Avrupa Birliği Amsterdam Anlaşması

- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
- Avrupa Birliği Eşit Muamele Direktifi (2000/78/EC)
- Avrupa Birliği Kadın ve Erkek Eşitliği Direktifi (2006/54/EC)
- Avrupa Birliği Şiddet Mağdurları Hakkında Direktif (2012/19/EC)
- Avrupa Birliği Uluslararası Koruma Hakkında Direktif (2013/32/EC)
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) TANDIS Nefret Suçları Raporlaması - LGBT Kişilere Karşı Önyargı

Kaos GL Dernegi
Tunus PTT PK 12
Kavaklıdere Ankara
Tel: 312 230 0358
Faks: 312 230 6277
bilgi@kaosgldernegi.org